

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

Кафедра технологічної та професійної освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Леонід ОРШАНСЬКИЙ

«_____» червня 2023 р.

**Розвиток творчих здібностей учнів засобами арт-
терапії (традиційний український розпис)**

Спеціальність 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології)

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – вчитель трудового навчання,
технологій та креслення

Автор роботи: Лузгінов Олександр Володимирович _____
підпис

Науковий керівник: кандидат фіз.-мат. наук, доцент

Павловський Юрій Вікторович _____
підпис

Дрогобич – 2023

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Зав. кафедри

_____ 12.10.2021 р.

(підпис)

(дата)

Завдання

на підготовку магістерської роботи

1. Тема: «Розвиток творчих здібностей учнів засобами арт-терапії (традиційний український розпис)».

2. Керівник – канд. фіз.-мат. наук, доцент Павловський Ю.В.

3. Студент – Лузгінов Олександр Володимирович.

4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:

1. Провести аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку творчих здібностей учнів засобами арт-терапії. Розглянути класифікацію видів арт-терапії, розмежувати поняття «арт-терапія» та «арт-педагогіка».

2. Обґрунтувати доцільність інтеграції арт-терапевтичних і арт-педагогічних технік для розвитку творчих здібностей учнів через навчання традиційному українському розпису.

3. Розробити структуру та зміст занять гуртка «Традиційний український розпис». Організувати і провести дослідження ефективності впровадженої програми.

5. Список рекомендованої літератури:

1. Вознесенська О.Л., Мова Л.В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті: Шкільний світ. 2007. 120 с.

2. Ільченко І.С. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів: Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.

3. Касен Г.А., Айтбаева А.Б. Арт-педагогіка і арт-терапія в інклюзивній освіті: навч. посібн. Харків, 2019. 184 с.

4. Колпакчи О.С. Арт-терапія курс лекцій: Навч.-метод. посібн., Бердянськ. держ. пед. ун-т: Київ: Центр учбової літератури, 2018. 287 с.

5. Копитін А.І. Керівництво з групової арт-терапії: Психологічний практикум. Харків: ХНУ, 2003. 320 с.

6. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять. Київ: Просвіта, 2003. 256 с.

7. Масол Л.М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: метод. посібник. Харків, 2015. 178 с.

8. Федій. О.А. Естотерапія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.

9. Черножук Ю.Г. Психологія творчості: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Одеса: Державний заклад ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2010. 182 с.

6. Етапи підготовки роботи:

№ з/п	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; визначення вихідних положень дослідження (об'єкт, предмет, методи); формування мети; постановка завдань.	до 22.12.2021 р.	29.12.2021 р.
2.	Підготовка 1-го розділу роботи.	до 15.06.2022 р.	24.06.2022 р.
3.	Підготовка 2-го розділу роботи.	до 14.12.2022 р.	30.12.2022 р.
5.	Формування висновків. Оформлення роботи.	до 02.03.2023 р.	16.03.2023 р.
6.	Перевірка роботи на плагіат	до 25.05.2023 р.	30.05.2023 р.
7.	Попередній захист роботи і рецензування.	до 31.05.2023 р.	05.06.2023 р.

7. Дата видачі завдання – 12.10.2020 р.

8. Термін подачі роботи керівнику – 22.05.2022 р.

9. Із вимогами до виконання роботи і завданням ознайомлений _____ Лузгінов О.В.

10. Керівник _____ доц. Павловський Ю.В.

ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Тема: «Розвиток творчих здібностей учнів засобами арт-терапії (традиційний український розпис)».

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація оцінки захисту:

_____	Голова ДЕК _____	_____
дата	підпис	прізвище та ініціали
	Секретар ДЕК _____	_____
	підпис	прізвище та ініціали

АНОТАЦІЯ

Лузгінов О.В. Розвиток творчих здібностей учнів засобами арт-терапії (традиційний український розпис). – Рукопис.

У магістерській роботі здійснено детальний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку творчих здібностей засобами арт-терапії, обґрунтовано доцільність інтеграції арт-терапевтичних і арт-педагогічних технік для розвитку творчих здібностей учнів через навчання традиційному українському розпису. Розроблені структури та змісту навчальної програми з традиційного українського розпису з використанням арт-терапевтичних і арт-педагогічних технологій навчання, скерованої на розвиток творчих здібностей учнів. Шляхом проведення педагогічного експерименту підтверджено гіпотезу про те, що спеціально організоване навчання з використанням арт-терапевтичних засобів сприяє кращому розвитку творчих здібностей дітей.

Ключові слова: арт-терапія, арт-педагогіка, творчі здібності, гурток, традиційний український розпис.

ANNOTATION

Luzginov O.V. Development of students' creative abilities by means of art therapy (traditional Ukrainian painting). – Manuscript.

In the master's thesis, a detailed analysis of psychological and pedagogical literature on the problem of developing creative abilities by means of art therapy was carried out, the expediency of the integration of art therapeutic and art pedagogical techniques for the development of creative abilities of students through training in traditional Ukrainian painting was substantiated. The structure and content of the curriculum on traditional Ukrainian painting were developed using art-therapeutic and art-pedagogical teaching technologies aimed at the development of students' creative abilities. By conducting a pedagogical experiment, the hypothesis that specially organized training with the use of AR-therapeutic tools contributes to the better development of children's creative abilities was confirmed.

Keywords: art therapy, art pedagogy, creative abilities, circle, traditional Ukrainian painting.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. РОЛЬ АРТ-ТЕРАПІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ	8
1.1. Концептуальне бачення творчих здібностей вченими основних психологічних напрямків	8
1.2. Творчість, творчі здібності, творчий потенціал.....	10
1.3. Експериментальні дослідження дитячої творчості	13
1.4. Особливості художньої творчості	14
1.5. Арт-терапія як метод розвитку творчих здібностей дітей і підлітків в системі освіти	16
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ НА ОСНОВІ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО РОЗПИСУ	24
2.1. Петриківський народний розпис як поле арт-педагогіки	24
2.2. Яворівська забавка і розпис як інтегративні техніки для зображувальної арт-терапії та хендмею	27
2.3. Самчиківський розпис як втілення колективного підсвідомого Українського народу.....	30
2.4. Розробка структури та змісту занять гуртка «Традиційний український розпис»	33
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕНОЇ ПРОГРАМИ	65
3.2. Систематизація та обробка отриманих даних.....	65
3.3. Аналіз та інтерпретація отриманих даних.....	70
ВИСНОВОК.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. У законі України про освіту зазначено, що головною метою освіти є розвиток особистості дитини, її інтелектуальних і творчих здібностей. Інтеграційні процеси у різних галузях знань є невід’ємною частиною розвитку педагогічної науки. Безпосередньо з науковими відкриттями розробляються нові державні стандарти освіти, концепції виховання, які покликані зробити ці процеси максимально адаптованими до вимог суспільства і розвитку науково-технічного прогресу. Накопичування знань у педагогіці тісно пов’язане з психологічними, медичними, соціальними, мистецькими науками. Нова парадигма освіти ставить за мету виховати всебічно розвинену творчу особистість, яка здатна відтворювати цінності культури власного народу. У контексті висунутих завдань особливого значення набувають новітні педагогічні напрямки мистецького спрямування такі як арт-терапія.

Застосовувати мистецтво в якості розвивального, корекційного, лікувального засобу почали спеціалісти суміжних з педагогікою наук: психології, психотерапії, корекційної педагогіки. Використання арт-терапевтичної методології педагогікою для навчання і розвитку дітей породило новий напрямок – арт-педагогіка. При цьому використання різного понятійного апарату у своїх роботах вченими вносить деяку плутанину при розмежуванні дефініцій арт-педагогіка та арт-терапія.

Багатогранність підходів вивчення феномену творчості педагогами, психологами, філософами робить тему магістерської роботи актуальною та мало розвиненою у науковій літературі.

Об’єкт дослідження: позаурочна художньо-трудова діяльність у класах середньої ланки закладу середньої освіти.

Предмет дослідження: Розвиток творчих здібностей учнів засобами арт-терапії з використанням традиційного українського розпису.

Відповідно до мети, об’єкту та предмету дослідження у роботі були поставлені такі **завдання:**

1. Провести аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку творчих здібностей учнів засобами арт-терапії. Розглянути класифіка-

цію видів арт-терапії, розмежувати поняття «арт-терапія» та «арт-педагогіка».

2. Обґрунтувати доцільність інтеграції арт-терапевтичних і арт-педагогічних технік для розвитку творчих здібностей учнів через навчання традиційному українському розпису.

3. Розробити структуру та зміст занять гуртка «Традиційний український розпис». Організувати і провести дослідження ефективності впровадженої програми.

Теоретична значущість магістерської роботи полягає в детальному аналізі психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку творчих здібностей засобами арт-терапії та обґрунтуванні доцільності інтеграції арт-терапевтичних і арт-педагогічних технік для розвитку творчих здібностей учнів через навчання традиційному українському розпису.

Практична значущість магістерської роботи полягає у розробленні структури та змісту навчальної програми з традиційного українського розпису з використанням арт-терапевтичних і арт-педагогічних технологій навчання скерованої на розвиток творчих здібностей учнів.

Апробація роботи. За матеріалами магістерської роботи опубліковано 1 статтю у фаховому виданні України категорії «Б», 2 статті у матеріалах міжнародних конференцій та 1 тези доповідей у збірнику тез Всеукраїнської конференції.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних літературних джерел. Робота викладена на 80 сторінках, містить 18 ілюстрацій та 5 таблиць.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ АРТ-ТЕРАПІЇ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

1.1. Концептуальне бачення творчих здібностей вченими основних психологічних напрямків

Вивченням творчих здібностей і розкриттям їх механізмів займалися вчені починаючи з античних часів до сучасності. У науковій літературі спостерігаються суттєві розбіжності у визначенні об'єкта і предмета творчості, що дало підстави до різноманіття підходів вивчення природи творчості. Філософи, психологи, педагоги дають свої визначення творчості, творчим здібностям, по різному аналізуючи творчий процес [16, с. 9].

На сьогоднішній день, як і багато віків до нас, не існує єдиної думки серед вчених стосовно розуміння творчості. Тривалий період часу творчість вважали чимось таємничим і загадковим. Але даний феномен не міг лишитися поза увагою представників багатьох психологічних шкіл. Автори концепцій, які аналізують дану проблему, роблять акценти на різних аспектах цього явища, в межах обраного ними підходу [11, с. 53]. Використовуючи різні методології науковцями було проведено багато досліджень, які розкривають закономірності і механізми творчого мислення. Хоча і зараз є багато дискусійних питань, накопичені теоретичні напрацювання дозволяють вирішувати різноманітні практичні задачі. Дослідження творчих здібностей продовжується.

Психологічні школи інтерпретували феномен творчості в межах свого концептуального бачення користуючись власним понятійним апаратом.

Біхевіористи вважають, що мислення протікає за методом проб і помилок, у процесі навчання закріплюються потрібні інструментальні реакції подібно умовним рефлексам, як процес пристосування до навколишньої дійсності. В необіхевіористичних теоріях з'являються поняття орієнтовних реакцій, які заміщують ланцюг проб і помилок, також висловлюється ідея антиланцюгових реакцій, які виникли на базі більш ранніх реакцій, формуючи очікування наступних стимулів. Пізніше розглядається роль вербальних формулювань в

активації ієрархічних сімей реакцій. Ці ідеї знайшли своє продовження у когнітивно-поведінковому напрямку психології. Представники даної школи є Е.Л. Торндайк, Дж. Уотсон, Б. Скіннер.

Психоаналітична школа заснована З. Фрейдом. У його роботах пояснюються механізми мотивів творчості, розкривається джерело енергії, яке живить творчість [11, с. 17]. Мотивація творчості на його думку пов'язана з постійним конфліктом свідомого рівня з підсвідомим рівнем психіки, а енергію для творчості людина отримує завдяки трансформації сексуальної енергії (лібідо). Цей процес він назвав сублімацією. К.Г. Юнг – учень З. Фрейда не погоджувався з концепцією мотивації творчості, він казав, що не можна вважати проблеми мотивом творчості особистісні. У своїх роботах він підкреслює вплив колективного підсвідомого на художню творчість, також він пояснює психологічну відмінність творчості з точки зору активності автора відносно свого творіння [11, с. 18]. Особливу роль впливу на творця він відводить Архетипам як слідам пам'яті людства, інколи вплив яких буває настільки сильний, що автор ототожнює себе зі своїм твором, що починає жити ним. Йому здається, що хтось керує його рукою або диктує текст твору. Але не усілякий твір створюється завдяки пасивній позиції автора. Юнг виділяє два типи установок: інтровертний тип, характерний ясним усвідомленням цілей проти домагань суб'єкта, екстравертний – характеризується пасивністю відносно об'єкта творчості.

Гуманістична школа була створена завдяки зусиллям К. Роджерса, Р. Мея, А. Маслоу, Г. Олпорта. Цей напрямок ще називали третьою силою. На відміну від психоаналітичної школи, яка вивчала людину з її невротичними конфліктами, гуманістичні психологи вивчали психологічні процеси з точки зору здоров'я. Вони вважали, що за своєю природою людина орієнтована на творчість, що вона раціональна, прагне до самореалізації, яка закладена в ній на біологічному рівні. Найвищий рівень розкриття власного потенціалу це прагнення до самоактуалізації. Перешкодою на шляху до самоактуалізації на думку гуманістичних психологів може виступати неправильне розуміння власних потреб, шкідливий вплив соціального оточення, яке нав'язує свої

потреби, страх перед власними можливостями. А. Маслоу наполягає, що для щасливого життя людина має реалізувати свої можливості в повній мірі [11, с. 10], [18, с. 52].

Гештальтпсихологічна школа була створена М. Вертгеймером, К. Дункером, В. Келером, К. Коффкою. Основна ідея гештальтпсихології стосовно творчості – пошук шляхів внутрішнього самовираження, де терапевт є перш за все фасилітатором на цьому шляху а не керівником. Вертгеймер характеризує творчу діяльність як побудову нового сприятливого гешталту відповідно до нової ситуації за рахунок руйнування старого. Творчі здібності він розумів як типологічні ознаки скеровані на досягнення внутрішньої рівноваги особистістю [32, с. 23].

1.2. Творчість, творчі здібності, творчий потенціал

Творчість – діяльність особистості скерована на створення чогось нового раніше не відомого, на основі нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій умінь, продуктів пізнання. За своєю сутністю вона є культурно-історичним явищем. Творчість включає психологічний аспект: особистісний і процесуальний. Вона передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань та умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю [2, 3, 11, 16].

Психолог Б.М. Теплов вказує на умови формування здібностей. Він підкреслює, що здібності не є вродженими. Вроджені лише задатки. Під задатками слід розуміти деякі анатомо-фізіологічні особливості людини. Саме вони лежать в основі здібностей, а здібності формуються в результаті розвитку. Задатки не виступають у ролі гаранта здібностей. Найкращі задатки без подальшого розвитку не перетворюються у здібності. І навпаки маленькі задатки мають шанси розвинутиися у високі здібності. До задатків відносять, головним чином, вроджені особливості будови та роботи організму: розміри тіла, розвиненість органів чуття, нейродинамічна організація мозку, тип нервової системи тощо. Комбінація індивідуальних характеристик виступає в ролі вроджених задатків. Тобто здібності не є вродженими, вони формуються і

виявляються у діяльності в процесі життя (у постнатальний період). Також треба зазначити, що здібностями не можна вважати знання, уміння і навички, які людина отримала у процесі навчання. Під здібностями треба розуміти швидкість оволодіння якимось видом людської діяльності з мінімальними затратами внутрішніх ресурсів.

Психолог М.В. Гамезо вважає головними ознаками творчої особистості, наявність творчих здібностей. Вони розглядаються ним як індивідуально-психологічні здібності, які відповідають вимогам творчої діяльності в обраній сфері і є умовою для її успішного виконання [16, с. 19].

Першим автором, який досліджував здібності вважається іспанський лікар Хуана Уарте, який у 1575 році видав книгу «Дослідження здібностей до наук». Його працю можна вважати першим посібником з психодіагностики здібностей різних сфер професійної діяльності. Він описав низку діагностичних ознак для кожного виду обдарувань, та які науки і мистецтва їм відповідають.

У 60-70-х роках ХХ століття починаються дослідження загальних і спеціальних здібностей у контексті психології творчості на різних етапах розвитку і становлення особистості. Ці дослідження проводилися одночасно в кількох галузях психологічної науки: вікової психології, нейропсихології, психофізіології, диференційної психології. У США в 50-60 роках групою видатних психологів, таких як Д. Гілфорд, П. Торренс, К. Тейлор, Л. Термен, були розроблені програми з диференційованого навчання для розкриття творчого потенціалу обдарованої дитини. Приблизно у 80-х роках набуті досягнення вчених починають широко втілюватися в практику для стимулювання творчості, вдосконалення процесу навчання [16, с. 22].

Аналіз наукової літератури показує, що термін «потенціал» часто використовується разом з поняттям творчість. Термін «потенціал» («*potentia*») буквально означає «сила». Словар іншомовних слів О. Мельничука дає одне із тлумачень потенціалу, як можливості, запасу, наявної сили, засобу, що може бути використаний. Особливу увагу заслуговує концепція академік В. Моляко, який досліджував проблеми творчого потенціалу особистості. Він дає власне

визначення творчого потенціалу, як міри можливостей до виконання творчої діяльності та здатності до саморозвитку, вважаючи його інтегративною властивістю, яка може бути прихована від самого носія. Про творчість конкретної особистості можливо говорити в контексті її діяльності, досягнень, оригінальності продуктів творчості.

Своє бачення творчого потенціалу пропонують Д. Гілфорд, П Торранс, В. Дружинін. У їх структурі центральне місце займає креативність, як здатність до творчості, яка виражається в оригінальності, створенні чогось нового. Творча діяльність дітей має ряд своїх особливостей і закономірностей, перш за все вона має відповідати віковим можливостям, максимально розкривати її здібності, сприяти розвитку інтелекту і підвищувати мотивацію праці [22].

Г.С. Костюк вважає розвиток особистості цілісним процесом онтогенезу де індивідуальний розвиток включає нерозривно пов'язані між собою морфологічні, психічні, соціальні, фізіологічні форми. Кількісні і якісні перетворення людини тривають на всіх етапах вікового розвитку особистості і є наслідком взаємодії з навколишнім світом. Становленню особистості притаманний «саморух» у вигляді єдності внутрішніх і зовнішніх умов. Шляху успішного розвитку вихованню і навчанню особистості сприяють фактори де вихованець і учень є активною стороною цього процесу, коли гармонійно поєднують вимоги, враховують і його цілі, мотиви, прагнення та повагу до його особистості.

Л.С. Виготський у своїх роботах підкреслював що розширюючи досвід дитини ми будуємо міцні основи для її подальшої творчої діяльності.

В.В. Давидов спираючись на роботи Л.С. Виготського відносно ролі уяви у становленні психіки дітей зазначав, що перші ознаки особистості в дітей у дошкільному віці (приблизно в 3 роки) пов'язані перш за все з інтенсивним розвитком уяви, а не з формуванням стійких субпідпорядкованих мотивів. Досліджуючи генезис особистості дитини Давидов вважав уяву основою становлення творчої особистості в майбутньому, яка має втілення у теперішньому часі [16, с. 37].

1.3. Експериментальні дослідження дитячої творчості

Творча діяльність дітей має ряд своїх особливостей і закономірностей. Перш за все вона має відповідати віковим можливостям, максимально розкривати її здібності, сприяти розвитку інтелекту і підвищувати мотивацію праці.

Взаємозв'язок творчих здібностей та інтелекту цікавить вчених ще з початку зародження психометрики як науки. В залежності від наукової школи до якої належали автори і проведених експериментальних досліджень, сформувалися три основних підходи до вивчення творчих здібностей особистості. [26]

Перший підхід до даної проблеми базувався на тому, що високий інтелект передбачає високі творчі здібності і навпаки низький інтелект низькі творчі здібності. Тобто творчі здібності ототожнювалися з інтелектом. Прихильники цієї думки спирались на погляд відносно природи інтелекту і проведене лонгетюдне емпіричне дослідження Л. Терменом і К. Коксом. У ході цього дослідження було відібрано з 92 двох американських шкіл штату Каліфорнія 1528 хлопчиків і дівчаток віком 8-12 років з коефіцієнтом інтелектуального розвитку 135 за тестом Стенфорд-Біне. Через 60 років були проаналізовані досягнення даної вибірки в порівнянні з контрольною, яка була сформована зі звичайних дітей з тих самих шкіл. У вибірку Л Термена увійшли 800 чолові, які у 50-річному віці видали 67 книг, отримали 150 патентів, 28 із них стали докторами філософії, 48 стали докторами медицини. Ці показники перевищували у 30 разів показники контрольної групи. Але стосовно творчих досягнень людей даної вибірки, результат виявився неоднозначним. Жоден з них не проявив себе як винятковий талановитий діяч науки, ніхто з них не вніс суттєвий внесок у світову літературу, художню культуру. Тобто високий інтелект не гарантує високих творчих досягнень.

Друга точка зору або підхід базується на тому, що творчих здібностей не існує. Для творчо активної особистості інтелектуальна обдарованість виступає як необхідна але недостатня умова. Головну роль у творчості відводиться перш за все мотивації, цінностям, особистісним якостям. Даний підхід відобразили в

своїх працях А. Дж. Таннебаум, А. Олох, А. Маслоу. Також вони відносили до творчих якостей особистості когнітивну обдарованість, незалежність власної думки в складних ситуаціях невизначеності, чутливість до проблем [36, с. 73].

Третій підхід базується на тому, що між інтелектом і творчими здібностями спостерігається незначна кореляція до деякої межі, а далі творча здібність (креативність) виступає самостійним фактором не пов'язаним з інтелектом. Під креативністю автор розуміє універсальну здатність до творчого мислення. Даного підходу у своїх дослідженнях дотримуються: Дж. Гілфорд, Е. Торанс, Г. Грубер, Я.А. Понамарьов, який базується на дослідженнях Е. Торанса. Згідно його «концепції інтелектуального порогу»: якщо IQ нижчий 115-120, інтелект і креативність виступають як єдиний фактор, при IQ вищий за 120 креативність стає незалежним чинником. Тобто не буває креативних людей з низькими інтелектуальними здібностями, але можуть бути інтелектуали з низькою креативністю. Припущення Е. Торанса підтверджуються дослідженнями Д.Н. Перкенса, який висунув твердження, що для засвоєння кожної професії є нижній припустимий рівень розвитку інтелекту. Якщо рівень IQ у людини нижчий визначеного рівня, то вона не може освоїти цю професію, якщо IQ вищий даного рівня, то такої залежності не спостерігається. Головними чинниками досягнень у роботі відіграють перш за все цінності і характер особистості [36, с. 78].

У своїй роботі Дж. Гілфорд виділяє два типи операцій мислення: конвергенцію і дивергенцію, вказавши на принципові відмінності між ними. Конвергентне мислення активується при вирішенні задач з метою знаходження одного правильного рішення на основі множини умов. Дивергентне мислення можна охарактеризувати як тип мислення скерований на варіативність вирішення проблеми. Він вважав дивергентність разом з операціями перетворення і імплікації основою креативності, як загальної творчої здібності, що приводить до неочікуваних висновків і результатів [36, 16, 26].

1.4. Особливості художньої творчості

Художня творчість у порівнянні з науковою творчістю має свої

особливості, вона переважно носить не логічний, а інтуїтивний характер, в неї немає строгої послідовності як в науковій картині світу, вона пояснює явища навколишнього світу на рівні емпатії, у ній присутня сугестія, цілісна картина світу – це інша форма світосприйняття.

До загальних характеристик художньої творчості можна віднести такі характеристики:

- 1) художня творчість пов'язана з підсвідомими прагненнями людини;
- 2) у процесі творчості основна роль відводиться домінуванню правої півкулі мозку;
- 3) процес творчості побудований на уяві;
- 4) художня творчість впливає на емоції;
- 5) художня творчість пов'язана завжди зі своєю епохою, канонами композиції, уявленням про красу;
- 6) у будь якій творчості виділяють продуктивну і репродуктивну творчість (ремесло і велике мистецтво);
- 7) художня творчість розрахована на глядача;
- 8) художня творчість може бути використана з метою психокорекційного і психотерапевтичного впливу на особистість [32, с. 47].

Несвідоме є одночасно і енергією, і мотивом вибору теми для художнього твору, тобто психологічний матеріал, який використовує автор у створенні твору пов'язаний з підсвідомістю. Отто Ранк пояснює роботу підсвідомості художника тим, що вона виходить за рамки власного досвіду, у художника вона включена в колективну підсвідомість. Він вважав, що в колективному підсвідомому закопаний весь досвід попередніх поколінь, воно подібне до пуповини яка з'єднує окрему людину з усім людським видом.

В.С. Ротенберг досліджуючи роль асиметрії в роботі мозку підкреслював, що уявлення про праву півкулю як образну, а ліву як логічну вербальну не є зовсім точним. У створенні нового художнього образу беруть участь дві півкулі права продукує образ з множиною різних зв'язків, а ліва організує дискретне, упорядковане, зрозуміле соціуму відображення художнього образу.

Під дитячою творчістю слід розуміти створення дитиною нового

значущого для самої дитини, що може знайти своє вираження у складанні казок, малюнках, вирішенні ситуацій, проявах ініціативи. Також можна стверджувати, що пізнавальний розвиток дитини йде творчим шляхом [16]. У дитинстві творять всі діти і наявність творчості є показником нормального розвитку, її відсутність може свідчити про патологію або жорсткі умови виховання. Ще одною ознакою дитячої творчості є її мало усвідомлюваний характер. Її прояв можна спостерігати у спонтанних дитячих іграх коли діти можуть перевтілитися у вигаданого героя, використовувати уявні предмети. Уява як психічна функція свідомості базується на комбінації елементів взятих з навколишнього світу [16, 18, 11], тому розширюючи досвід дитини ми розвиваємо уяву як потенціал для подальшої творчості. Дитинство і підлітковий вік є сенситивними періодами для розвитку творчих здібностей у різних сферах. У період 5-14 років активно розвивається уява і мислення. Пізнавальні процеси в цьому віці перебувають на стадії формування, розвитку. Це зумовлено пластичністю нервової системи дітей, швидким утворенням нових нейронних зв'язків між різними зонами мозку. Саме в цей час треба приділяти увагу розвитку даних психологічних функцій. Дитяча творчість суттєво відрізняється від творчості у дорослому віці перш за все відсутністю життєвого досвіду і особливостями процесу мислення [18].

1.5. Арт-терапія як метод розвитку творчих здібностей дітей і підлітків у системі освіти

Термін «арт-терапія» був запроваджений А Хілом у 30-их роках минулого століття як галузь практичних знань поєднавши науку і мистецтво. Термін «арт-терапія» еволюційно викристалізувався у вигляді самостійних напрямків: медичного, соціального, педагогічного. Всі вони використовують художню творчість в якості корекційного, розвивального, лікувального, гармонізуючого, відволікаючого фактору.

Арт-терапія як самостійна галузь емпіричних знань почала розвиватися з середини XX століття [10, 15, 20]. Великий внесок у розвиток теорії і практики арт-терапії внесли психологи психоаналітичного напрямку. З. Фрейд один із

перших хто звертався до аналізу художніх творів, заклав первинну теоретичну базу пояснення роботи підсвідомих механізмів психіки [15, с. 16]. Він вважав художню творчість подібною до фантазій у сновидіннях, що має компенсаторні властивості знижуючи інтенсивність, переживання, фрустрації і тривоги людиною у різних життєвих обставинах при блокуванні інстинктивних потреб.

На подальший розвиток арт-терапії великий вплив мали погляди К.Г. Юнга. Тривалий час подорожуючи і вивчаючи культуру різних народів світу, в тому числі і народів з примітивною культурою, він знайшов багато символів у малюнках, оповіданнях, казках характерних для усього людства. В аналізі художньої творчості особливу увагу він приділяв символіці творів. Невербальну комунікацію образотворчого мистецтва Юнг вважав більш точною, а символічність мовою підсвідомості.

Терапія мистецтвом – термін в який почали вкладати різне змістовне значення в залежності від спрямованості спеціалістів, які працювали у даному напрямку. Словосполученням «арт-терапія» визначали як використання мистецтв і творчої діяльності з терапевтичною метою. Деякі автори відносять арт-терапію до різновиду трудотерапії, або терапії занятості, якщо змістом занять були ремесла чи інші види художньої творчості. Даний напрямок можна назвати соціальним, який використовувався в основному для реабілітації хворих. Його розвивали професіонали без психологічної і медичної освіти [12].

Медичний або психотерапевтичний напрямок в арт-терапії спрямований на психотерапевтичні відносини і апріорі передбачає міцні знання з психології і медицини. Деякі автори розглядають арт-терапію як форму психотерапії, скерованої на взаємодію психотерапевта і пацієнта з лікувальною метою. Різні його форми використовуються сучасними спеціалістами в дитячій психотерапії і корекційній педагогіці.

Поступово виділяється педагогічна арт-терапія в окремий напрямок, що відобразилося на змістовній стороні і його дефініціях.

Л.Д. Лебедєва дає визначення арт-терапії у науково-педагогічній інтерпретації і тлумачить її як турботу про емоційний стан, психологічне здоров'я особистості, засобами художньої діяльності [20]. Педагогічний

напрямок в арт-терапії розуміє під собою не клінічну спрямованість, розраховану на потенційно здорову особистість. При цьому на перший план висуваються педагогічні цілі: розвиток, виховання, соціалізація. Педагог або психолог створює необхідні умови для самовираження, самовдосконалення, надаючи педагогічну підтримку дитині чи підлітку.

Можливість оновлення змісту навчання художній творчості є феномен арт-терапії, науковим підґрунтям розробленим рядом авторів: І.А. Ахметової, Е.П. Зеленіної, Л.Д. Лебедевою.

У даний час термін «терапія» використовується понятійним апаратом педагогіки. Про це засвідчує теоретична розробка Е.В. Бондаровською такого поняття як «терапевтична педагогічна система» [5, 20].

Арт-терапія в системі освіти є інновацією, яка характеризується[28, 29]:

- 1) комплексом практичних і теоретичних напрацювань, нових ідей і технологій;
- 2) різноманітням зв'язків соціально-психологічних і педагогічних явищ;
- 3) відносною самостійністю від інших процесів навчання і управління;
- 4) здатністю інтегруватися і трансформуватися;

Педагогічний напрямок «арт-терапії» дозволяє не тільки виховувати дитину або підлітка в рамках художньої культури, а також формувати навички роботи в різних художніх техніках і матеріалах, що приводить до гармонізації у розвитку і набуття позитивних особистісних якостей [25, 31, 34]. Навчання в процесі «арт-терапевтичної» сесії (заняття) проходить без примусу, без оцінок якості твору. Також для неї характерні певні риси:

- метафоричність – мистецтво як метафора, використання метафори як зцілюючого, навчаючого, і соціалізуючого механізму;
- ресурсність – скерована на розвиток креативності як психологічної якості особистості.

Перевага цього методу роботи полягає в тому, що він підходить всім незалежно від віку, соціального положення, протипоказань у використанні він не має. Так як «арт-терапія» скерована на невербальну комунікацію, то в сесіях можуть брати участь ті кому важко висловлювати свою думку, або ті хто

погано володіє мовою. Це екологічний інструмент який може увійти в арсенал педагогічних вмінь, але вимагає певної підготовки від педагога.

Арт-терапевтичні технології скеровані перш за все на результативність, виховання, навчання, розвиток особистості, яка знаходить своє вираження у таких функціях:

Мотиваційно-виховна функція покликана формувати мотиваційну сферу особистості під час художньо-перетворювальної діяльності, спілкуванні, набуття нових знань умінь, навичок, через засоби культурного надбання людства та власного народу.

Пізнавальна функція стимулює формування активної цілісної багатогранної картини світосприйняття, осмислення різних видів і жанрів мистецтв, розуміння мистецьких явищ, основної ідеї художнього твору.

Аксіологічна функція скерована на засвоєння і осмислення культурних цінностей, оцінювання культурних явищ, у різних життєвих сферах, розуміння законів краси, гармонії, духовності.

Комунікативна функція зорієнтована на спілкування з мистецтвом у різних ракурсах, з точки зору глядача, учасника, автора, також на розуміння авторської концепції художнього твору.

Гедоністично-рекреаційна функція передбачає через різні форми художньої експресії розкрити приховані здібності, створити відчуття задоволення від сприйняття художніх творів, укріпити віру у власні можливості, використання мистецтва як ресурсу для відновлення психічних і фізичних сил.

Творчо-стимулююча функція активує творчу діяльність особистості на різних рівнях сприйняття, і взаємодії з творами мистецтва, та безпосередній творчій діяльності особистості.

Корекційна функція передбачає компенсацію і корекцію недоліків у інтелектуальному розвитку, та незначних відхилень в емоційно-вольовій сфері через впровадження арт-терапевтичних технік, які забезпечують відкритість спілкуванню, вербалізацію емоцій, спонтанність у творчому акті, що сприяє формуванню вмінь та навичок емоційної саморегуляції [12].

Під час арт-педагогічної діяльності може бути вирішена низка професійно-педагогічних задач. Їх можна представити у вигляді трьох груп:

1) З'ясування змісту навчального або виховного матеріалу. За допомогою засобів мистецтва педагог має можливість оживити освітній зміст, актуалізувати пошук особистісних сенсів навчального або виховного матеріалу. Закріпити отриману інформацію через образну форму через «стиснення» її до розміру символу, що приводить до глибокого розуміння суті явищ.

2) Оптимізація умов педагогічної взаємодії. Засоби мистецтва допомагають педагогу забезпечити психофізіологічну мотивацію, готовність до навчально-виховної взаємодії. Також за допомогою арт-терапевтичних технік створити особливий настрій, «запустити» образне мислення, допомогти учням зняти психічну напругу.

3) Прихована діагностика ціннісних відносин, установок, мотивів, динаміка змістів, якість розуміння навчального матеріалу. Особливістю діагностики в арт-терапії є її опосередкований характер, який дозволяє педагогу проводити її для себе з метою моніторингу динаміки психічних процесів, які відбуваються під час занять з учнями.

У реальному педагогічному процесі різні функції арт-педагогічної діяльності тісно переплетені. Дане явище зумовлене поліфункціональністю мистецтва, що в свою чергу відкриває можливості для вирішення широкого кола педагогічних задач. Причому в одному творчому завданні можуть поєднуватися різні педагогічні задачі [22].

Позитивні зрушення при заняттях образотворчим мистецтвом відзначали вітчизняні і зарубіжні вчені: А.В. Запорожець, Е.І. Ігнат'єв, В.С. Кузін, У. Ламберт, Е. Крамер, В. Лоундфельд та інші. В процесі малювання розвивається чуттєво-рухова координація, з нейропсихологічного погляду це складний акт де є узгоджена взаємодія обох півкуль мозку. Під час малювання активізується робота правої і лівої півкулі, які домінують при різних видах мислення. Права півкуля домінує при конкретно-образному мисленні, ліва півкуля – при абстрактно-логічному мисленні [15, с. 47].

Арт-терапевтичні техніки скеровані на досягнення бажаних змін у

психологічному самопочутті. Надаючи емоційну підтримку учневі відбувається відпрацювання гуманітарно-орієнтованих моделей поведінки. Арт-терапевтичні заняття можуть бути як структурованими, так і не структурованими. Для перших характерні: високий ступінь свободи у виборі теми творчої роботи, різноманітність зображувальних засобів і інструментів. Структуровані заняття характерні для тематично орієнтованих занять з арт-терапії, де є заданість теми або засобів зображення. Зміст та спосіб втілення творчого задуму, темп роботи визначається кожним учасником окремо.

В арт-терапії прийнято виділяти кілька напрямків, які відповідають різним видам мистецтва: ізотерапію – терапію образотворчим мистецтвом, імаго-терапію – терапію театралізованим мистецтвом, лялько-терапію – корекцію психологічних станів за допомогою ляльок, музикотерапію – корекцію психологічних і фізичних станів за допомогою музичних творів, казко-терапію – передачу досвіду, моральних норм за допомогою казки, бібліо-терапію – вплив на свідомість людини за допомогою спеціально підібраної літератури. Окремо виділяють такий напрямок як хендмей (виготовлення виробів своїми руками), його використовують у корекційно-розвивальній роботі. На практиці дані напрямки можуть комбінуватися [3, 12, 15].

При проведенні арт-терапевтичних сесій з дітьми ми вважаємо доцільно використовувати заняття у тематичних групах, де придатним є більш структурований хід занять у порівнянні зі студійними і динамічними групами. Це досягається за рахунок фокусування уваги членів групи на значимих для них темах і техніках образотворчого мистецтва. Тематичний підхід дозволяє гнучко інтегрувати художню творчість з вербальною і ігровою взаємодією членів групи, також він може бути орієнтований на розвиток творчих здібностей, сенсомоторних навичок, невербального мислення, пам'яті, уваги або дослідження різних аспектів мислення [17, с. 36].

Лібман вказує ситуації коли використання тематичного підходу є найбільш виправданим:

1. Коли члени групи ніколи раніше не займалися в арт-терапевтичних групах.

2. Коли члени групи відчують себе напружено.
3. Коли є обмеження в часі при роботі у групі.
4. Коли необхідно зміцнити взаємодію учасників групи.
5. Коли треба пробудити учасників групи, вийти із занурення в особистісний внутрішній світ до активних спільних дій.

У процесі роботи тематичної групи може використовуватися не тільки художня творчість, а також різні ігри, вправи та інші види творчої експресії, як окремо взяті, так і в поєднанні [3, 12, 15, 17].

Рибакова С.Г. спираючись на праці М. Лімбама пропонує таку структуру групових занять при тематичному підході [20]:

1. Налаштування (розігрів) учасників групи на роботу.
2. Актуалізація візуальних, аудіальних, кінетичних відчуттів.
3. Індивідуальна зображувальна робота (розробка теми).
4. Вербалізація (активація вербальної і невербальної комунікації).
5. Колективна робота (театралізація, ритуалізація, драматизація).
6. Заключний етап (рефлексивний аналіз).

Діагностика в арт-терапії має здійснюватись педагогом з особливою обережністю, слід пам'ятати що будь які критерії не мають високої валідності. Вибір символіки, кольору, композиції є суто індивідуальним явищем, яке залежить від багатьох причин, фізичного самопочуття, віку, культури в якій виховувалася дитина, особисте значення символів і кольорів. Діагностика завжди проводиться комплексно з врахуванням інших чинників. Слід пам'ятати що всі вище перераховані ознаки діагностують стан тут і зараз, вони носять динамічний характер і можуть змінюватися у процесі заняття. Педагог має використовувати діагностику перш за все як інструмент спостереження внутрішніх перетворень особистості впродовж певного часу і ні в якому разі як істину в останній інстанції [24].

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ НА ОСНОВІ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО РОЗПИСУ

2.1. Петриківський народний розпис як поле арт-педагогіки

Народний розпис одна із форм візуального мистецтва, яка втілює архетипи колективного підсвідомого світосприйняття українського народу. Образи, сюжети, кольорова гама знайшли своє вираження у декорі будівель, предметів хатнього вжитку. При цьому сам розпис є невербальною мовою народу він безпосередньо пов'язаний з іншими явищами культури: піснями, танцями, казками, легендами. Тобто формування сюжетів, образів були запозичені з народних уявлень про світобудову. К.Г. Юнг зазначав у своїх роботах, що мова образу більш правдива і лаконічніша ніж слово. Якщо порівнювати професійне і народне мистецтво то ближчим і доступнішим все ж таки буде друге. Народне мистецтво впродовж віків накопичувало багато емпіричних знань, які знайшли свій вираз у народній педагогіці, яка використовувала ці надбання для розвитку творчих здібностей дітей. Літературні джерела свідчать, що спеціально організованих шкіл навчання дітей розпису не було. Навчання здійснювалося природнім шляхом методом наслідування без примусу, з малих років заохочуючи дітей до художньої діяльності, в основному навички передавались від батьків або старших членів родини дітям [1]. Такий архаїчний спосіб передавання знань ефективно стимулював творчі здібності народу впродовж століть до виникнення професійних шкіл розпису в кінці 19 століття.

Український народний розпис є сприятливим полем для інтеграції у практику арт-педагогіки. Для цього твердження є декілька підстав. Перш за все це близькість і зрозумілість даного напрямку українцям, доступність технік роботи порівняно з академічним живописом, нескінченні можливості для творчого самовираження; широка варіативність поєднання технік розпису з

різними напрямками арт-педагогіки.

На різних етапах існування українського етносу, народне мистецтво завжди було невід'ємною складовою духовної культури, відображенням самобутності і зв'язку поколінь [8].

Петриківський розпис зародився у вигляді декорування хатніх стін, що було пов'язано з традиціями будівництва і матеріалами, які були характерними для степової частини України. Глиняні побілені стіни слугували чудовим тлом для втілення творчої фантазії народних художників. Особливості петриківського розпису сформувалися завдяки кліматичним умовам, географічному розташуванню, етнічному складу населення, рослинністю яка їх оточувала.

Цей вид декоративного розпису отримав свою назву від с. Петриківка, яке знаходиться на Дніпропетровщині біля річки Чаплинка, заснованого у 1772 р. Петром Калнишевським, останнім отаманом Запорізької Січі. Схожими візерунками були оздоблені речі запорізьких козаків знайдених під час археологічних розкопок на острові Хортиця.

Особливістю виконання петриківського розпису є те, що народні художники ніколи не робили попередніх замальовок, композиція майбутнього орнаменту пророблялася в уяві митця. У розписі використовуються стилізовані рослинні і зооморфні орнаменти, з оточуючої природи, рослині форми перетворені до фантастичних, але в них в пізнаються елементи притаманні реальними рослинам і тваринам. Основою петриківського розпису є мазок, у вигляді зернятка, може бути виконаний одним кольором, або кількома (перехідний мазок), за його допомогою будуються всі основні елементи орнаментів. Композиції класичного петриківського розпису властива симетрична рівновага, гармонійне поєднання прямої лінії із завитками, гострого з округлим [1, 8]. Барвистість, масштаб органічно поєднується з формою предмета. Основними засобами композиції є рівновага, ритм, масштаб, статика, динаміка, симетрія, асиметрія. Поступово розпис зі стін перейшов на папір у вигляді мальованок, на меблі і предмети хатнього вжитку. Для розпису використовуються саморобні інструменти, пензлі з котячої шерсті, загострені

палички для малювання прожилок на листях і квітах, також штампи вирізані з моркви, картоплі, власні пальці для, наприклад, малювання калини. Спочатку майстри використовували саморобні фарби на основі рослин і мінералів, пізніше стали використовувати анілінові барвники розведені на яєчному жовтку. Поступово від найталановитіших селян відділилися частина, яка почала займатися розписом професійно. З часом це традиційне мистецтво поширилося на навколишні села Придніпрянщини. Але роботи майстрів досить відчутно відрізнялись одна від одної за колористикою і манерою виконання.

З 19 століття с. Петриківка було центром художнього розпису в Україні. За свідченнями історичних джерел, багато виробів прикрашених яскравими розписами вивозились на продаж. На ярмарках продавалися: весільні скрині, полиці, дерев'яні тарілі, музичні інструменти, інше хатнє начиння, особливим попитом серед простого люду користувалися мальованки.

Сучасні майстри використовують акварель, гуаш, темперу, олійні й акрилові фарби. Як і раніше основними мотивами петриківки є лугові і садові квіти та ягоди: калина, полуниця, виноград, чорнобривці, волошки, ромашки тощо. Характерним для петриківського розпису є зображення квітів і птахів (рис. 2.1). Стебла гілки і листя в композиціях не перетинаються.

1.

2.

3.

Рис. 2.1. Петриківський розпис: 1, 2 – мальованки; 3 – декор печі

У сучасних роботах художники почали використовувати чорне тло зображення тварин і людей. Поєднання традиційних зображень у неповторні композиції, робить кожну роботу унікальною. У різних майстрів є свої улюблені мотиви, яким вони віддають перевагу. Наприклад у такої відомої

майстрині як Надії Білоконь, це рослинні мотиви: грона винограду, калини, двоколірні цибульки. У Параски Павленко поєднання рослинних і зооморфних елементів [6].

Основними елементами петриківського розпису є «Гребінець», «Колоски», «Зернятко», «Ягідки», «Калина», «Дзвіночок», «Листочок» тощо (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Основні елементи петриківського розпису

2.2. Яворівська забавка і розпис як інтегративні техніки для зображувальної арт-терапії та хендмею

Своєю неповторністю і лаконічністю серед відомих розписів в Україні виділяється яворівський розпис який виник у місті Яворів Львівської області. У порівнянні з іншими розписами він менш відомий, але має свої давні традиції і коріння [13]. За дослідженнями етнографів ним прикрашали кришку і бокові поверхні скрині, які виготовлялись з соснових або липових дощок. Якщо скриня була виготовлена з соснових дощок, то тло композиції робили цегляного кольору, розписували зеленою фарбою, на липових дошках тло залишалося природним, для розпису використовувалася фарба зеленого і цегляного кольору. Як правило мотивами розпису слугували квіти у вазоні або зірочки.

Народні майстри які виготовляли забавки із дерева для дітей теж стали декорувати іграшки цим розписом. Коли вперше з'явилися такі іграшки достовірних відомостей не збереглося. Але відомо, що кустарне виготовлення

традиційних іграшок почалося у 18 столітті і досягло підйому в середині 19 століття. Дослідження показують, що традиційні форми цих іграшок, колористика, орнаментна символіка знаходить давнє коріння, яке притаманне даній місцевості. Яворівські майстри виготовляли коників, та інші анімалістичні фігурки у вигляді спрощеного силуетного зображення, возики, іграшкові меблі, музичні інструменти [13]. Розписували ці іграшки використовуючи в основному жовте тло, червоний, зелений, синій, білий кольори. Практично не застосовуючи чорну фарбу. Мотивом розпису цих іграшок стало поєднання рослинних і геометричних орнаментів, характерним елементом яких є «вербівка» стилізована гілочка верби (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Основні мотиви яворівського розпису

Традиційно яворівська забавка виготовляється з м'яких порід деревини з осики або липи які легко обробляється різанням. Для розпису майстри того часу спочатку використовувалися фарби рослинного походження, пізніше стали використовуватися клейові саморобні фарби, анілінові барвники і гуаш. Саморобні широкі пензлі, з свинячої щетини, вузькі з котячої шерсті або

вушної шерсті крупної рогатої худоби.

Яворівський розпис і яворівська забавка як культурний феномен збереглися завдяки ентузіазму народних майстрів [9, 44, 13, 27]. У 50-70-х роках ХХ століття Яворівську іграшку виготовляв відомий на той час майстер Василь Прийма. Роботи цього майстра зберігаються в експозиціях Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у Львові. Продовжувачем справи свого батька стала донька Юлія Прийма [7]. Серед сучасних майстрів, які відроджують Яворівську забавку можна відмітити двох сучасних майстрів Остапа Сойку та Оксану Когут (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Яворівська забавка оздоблена розписом. Роботи сучасних майстрів О. Когут, О. Сойки: 1. Пташка; 2. Возик з кониками; 3. Янгол

Використання яворівської забавки в якості інтегративної технології для проведення арт-педагогічних занять розкриває широкий арсенал можливостей для розвитку творчих здібностей учнів і реалізації комплексу психолого-педагогічних цілей. А саме:

1. Гармонізація підсвідомих процесів за рахунок невербального регулювання емоцій.
2. Покращення взаємодії лівої і правої півкулі мозку в наслідок виконання завдань скерованих на дивергентне і конвергентне мислення.
3. Розвиток емоційного інтелекту через застосування засобів художньої експресії.
4. Формування навичок роботи ручними столярними інструментами.
5. Розвиток уяви, дрібної моторики, окоміру.

6. Використання міжпредметних зв'язків з історією, образотворчим мистецтвом, трудовим навчанням сприяє формуванню цілісної картини світосприйняття.

7. Вивчення Українських народних розписів і ремесел виховує національну самосвідомість та любов до батьківщини.

В яворівській забавці народними майстрами розроблені традиційні форми статичних і динамічних іграшок. У процесі виготовлення іграшок дітьми можна проводити диференціацію за складністю в залежності від вікових та індивідуальних особливостей учнів [19]. Також використання м'яких порід деревини у виробах робить їх доступними для обробки ріжучими інструментами дітьми, в яких ще навички роботи перебувають на стадії формування.

Особливу виразність іграшці надає розпис, який складається з простих традиційних елементів, а на їх основі вибудовуються композиції. Відсутність перехідних мазків робить цю техніку розпису досить простою для використання навіть дітьми молодшого шкільного віку.

2.3. Самчиківський розпис як втілення колективного підсвідомого українського народу

Самчиківський розпис, одне із культурних надбань Українського народу, яке було майже втрачене для нащадків. Завдяки 4 народним художникам цей вид розпису вдалося зберегти і відродити [40]. У селі Самчики на Волині з 19 століття розписували як стіни будівель, так і внутрішні приміщення, поступово майстри перейшли на розпис саней і скринь. У 1960 р. група майстрів засновує творче об'єднання «Факел», який очолив Генадій Раковський. Пізніше завдяки професійному художнику Борису Шнайдеру було впроваджено в килимарство орнаменти, які базувались на місцевих традиціях південно-східної Волині [41].

Для самчиківського розпису, як і для інших видів розпису, характерні фольклорні мотиви, які відображають народне світосприйняття. Це в основному рослинні і зооморфні орнаменти поєднані в композиції «дерево життя», «вазон», але стилістика їх зображення запозичена з інших художніх

технік таких як ткацтво, писанкарство, кераміка. В ньому використовуються свої художні прийоми і техніки. Цей вид розпису має неповторні відмінності серед інших видів розпису. Наприклад, композиція в даному розписі як правило містить не більше семи елементів, більша кількість перевантажує зображення роблячи його роздрібненим, важким для сприйняття основної сутті [43]. Майстри самчиківського розпису використовують три види композиції:

1. Статична композиція – всі елементи цієї композиції мають чіткі логічні форми, які створюють враження нерухомих об'єктів.
2. Симетрична композиція – елементи цієї композиції розташовані паралельно один до одного, візуально урівноважуючи праву і ліву сторону, але зображення не є дзеркальними, абсолютно симетричними.
3. Динамічна композиція – створює відчуття руху, елементи цієї композиції не мають чіткої логічної побудови на відміну від статичної композиції.

Не залежно від виду обраної композиції майстри розпису ділять її на три частини низ, середина і верхів'я. В низу композиції зображують найбільші її елементи, в середині, трошки менші, і верхів'я завершується найменшими її елементами.

Самчиківський розпис складається з простих елементів: коло, хвилька, крапки, «гусяча лапка», «котяча лапка», які поєднуються між собою [42]. Сюжети розписів дуже різноманітні, казки, вірші, древня міфологія. У цьому розписі використовуються основні кольори: жовтий, зелений, синій, червоний, та допоміжні кольори фіолетовий, коричневий, чорний для розділення близько лежачих кольорів. На відміну від інших народних розписів всі об'єкти композиції попередньо промальовуються простим олівцем після цього малюнок розфарбовують гуашшю, темперою, або акриловою фарбою [39].

Втілення ментальних рис характеру українського народу знаходять своє вираження в культурних архетипах і символах. Юнг вкладає в поняття «архетип» позначення первинного образу, прототипу який існує в колективному підсвідомому у вигляді постійних елементів, які представлені набором образів несвідомого. Архетипи проявляють себе у вигляді символів,

які є уявленнями, що виникають завдяки спільній роботі свідомості і колективного несвідомого [38]. Дослідження архетипів та їх аналіз став методологічною засадою вивчення не тільки підсвідомих структур психіки, а й культурних феноменів. У роботах художників самчиківського розпису присутня вся символіка і сюжети які характеризують український етнос.

Український дослідники архетипів М.М Міщенко зазначає, що архетипи першочергово проявляють себе в культурному і мистецькому вимірі він виділяє чотири основні архетипи українського народу, що відображені у звичаях, казках, фольклорі, мотивах художньої творчості [14, 23]. На прикладі робіт сучасних майстрів самчиківського розпису ми теж можемо спостерігати їх прояв (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Відображення основних архетипів українського народу в роботах майстрів самчиківського розпису: 1. Архетип «Дому»; 2. Архетип «Матері»; 3. Архетип «Поля»; 4. Архетип «Героя»

Архетипи «Дому» представлені у символах батьківська хата, моя батьківщина, образ України (рис. 2.5, 1).

Архетипи «Матері» (рис. 2.5, 2), представлені в іконописах символу Богородиці, у вишивках-символах Берегині, Україна-мати, у вигляді символу Дерева життя. Ряд етнопсихологів зазначають матріархальну ментальність українців.

Архетип «Поля» за дослідженнями етнографів виражає аграрну скерованість української нації, цей архетип також знаходить своє втілення у легенді створення людини із глини (рис. 2.5, 3).

Архетип «Героя» уособлює вищий ступінь людської мужності – воїн що захищає свою землю. В народному фольклорі улюблена постать це козак Мамай (рис. 2.5, 4).

Культурними архетипами можна назвати когнітивні зразки, на які орієнтується індивідуальна поведінка людей, в яких записана в пам'ять багатьох поколінь народу у стислому вигляді [23]. Це підтверджує доцільність для розвивальної роботи застосування надбання культури народу в якому йде розвиток у дитини.

2.4. Розробка структури та змісту занять гуртка

«Традиційний український розпис»

Програма гуртка «Традиційний український розпис»

Пояснювальна записка

Наші предки завжди прагнули прикрасити своє житло, одяг, побутові речі. Про це свідчить безліч артефактів, які збереглися до нашого часу. Багатовікова практика народних майстрів внесла у наше українське декоративно-ужиткове мистецтво ту неповторність і унікальність, яка притаманна тільки нашому народу. Одним із таких народних надбань є традиційний український розпис. Деякі його види стали візитною карткою нашої країни у світі.

Декоративно-ужиткове мистецтво – потужний засіб розвитку творчих здібностей дітей різних вікових категорій про це чудово знали наші прадіди передаючи свої знання і вміння наступним поколінням. Майстерність і самобутність народних витворів мистецтва вражає сучасників. Незважаючи на те, що для більшості простого народу були недоступні навчальні заклади в які б навчали малюванню. У ті далекі часи передача знань відбувалася природнім шляхом через наслідування від батька до сина від матері до дочки від майстра до підмайстра. Завдяки традиціям збереглися різні види розпису, технічні прийоми роботи, навіть інструменти в більшості випадків лишилися незмінними.

У наш час педагогічна наука має широкий арсенал засобів для навчання і розвитку дітей і підлітків. Науковцями та педагогами новаторами розробляються і впроваджуються нові програми та педагогічні технології навчання, які інтегрують напрацювання з інших галузей наукових знань безпосередньо пов'язаних з педагогікою.

У даній програмі використовується інтегративний підхід, що базується на арт-терапевтичних техніках, які широко застосовуються психологами в корекційно-розвивальній роботі з дітьми та дорослими для вирішення багатьох задач. Доцільність використання арт-терапевтичних технік у педагогічному процесі обґрунтовано у наукових роботах багатьох авторів, які підтверджують їх високу ефективність. При реалізації даної програми першочерговим є розвиток творчих здібностей та естетичне виховання учня. При виконанні завдань та вправ, самостійної роботи над проектом учні мають отримувати задоволення від своєї роботи. Задача вчителя створити безпечне середовище для всіх учнів, сприятливий психологічний мікроклімат, враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей [28].

В основу програми покладено дві змістовні лінії. Перша – яворівський розпис та яворівська забавка, друга – петриківський та самчиківський розпис. Кожна змістовна лінія передбачає вправи, практичні роботи, та проекти за власним задумом, що потребує використання столярних інструментів і виконання основних технологічних операцій: розмічання, випилювання лобзиком, свердління, обпилювання, шліфування. Для вивчення теоретичної частини обов'язково використовується візуальний ряд, наочна демонстрація прийомів роботи, та Інтернет ресурси які висвітлюють роботу сучасних майстрів з даного напрямку. Практична частина програми базується на арт-педагогічних та арт-терапевтичних техніках, які адаптовані під зміст навчального матеріалу. Кожне практичне заняття закінчується рефлексією та загальною виставкою робіт.

Прогнозований результат

Після засвоєння програми учні повинні знати:

- історію зародження розпису яворівської забавки та петриківського

розпису;

- основи композиції;
- основи кольорознавства;
- техніки малювання на різних поверхнях;

Після засвоєння програми учні повинні вміти:

- малювати прості композиції;
- створювати власні стилізовані елементи розпису;
- використовувати і виготовляти саморобні інструменти для розпису.

Матеріально-технічне забезпечення необхідне для реалізації програми:

Інструменти та пристосування для виконання столярних робіт: лобзики, верстак столярний, столики для випилювання, лінійки, кутники, шаблони, прості олівці.

Матеріали для виконання художніх робіт: фанера товщиною 4 мм, дошки м'яких порід липи або осики.

Інструменти для виконання розпису: пензлі м'які плоскі та округлі, пензлі плоскі жорсткі з щетини або синтетичні, пензлі саморобні з котячої шерсті.

Матеріали для виконання художніх робіт: альбомні листи формату А3, А4, фарби гуаш, акварель, прозорий ПФ лак.

Навчально-тематичний план

№	Тема заняття	Загальна кількість навчальних годин	Теорія	Практика
1.	Композиція. Засоби композиції	5	2	3
2.	Яворівський розпис	10	2	8
3.	Яворівська забавка	20	4	16
4.	Самчиківський розпис	15	2	13
5.	Петриківський розпис	20	4	16
	Разом	70	14	66

Теми занять

Тема 1. Яворівський розпис. Історія виникнення. Основні елементи, розпису. Інструменти та матеріали

Практичні роботи

Малюнок по колу. Графіті у яворівському стилі. Тренувальні вправи зірочки, квіти, вербівка лівою та правою рукою. Мандала у яворівському стилі.

Тема 2. Композиція. Засоби композиції. Роботи сучасних художників і майстрів в техніці яворівського розпису.

Практичні роботи

Намалюй свій настрій. Малюємо казку. Обкладинка щоденника, блокнота, писанка, дощечка для нарізання овочів у яворівському стилі. Колективна мандала. Герб моєї сім'ї, класу, команди.

Тема 3. Яворівська забавка. Основні види іграшок. Матеріали для іграшок. Основні столярні операції необхідні для виготовлення плоскої іграшки: випилювання лобзиком, шліфування, обпилювання крайок, свердління, правила безпечної праці.

Практичні роботи

Ескізи розпису іграшок. Іграшка-талісман. Яворівська іграшка за власним задумом. Мандали у яворівському стилі

Тема 4. Самчиківський розпис. Основні елементи самчиківського розпису. Поєднання елементів. Кольорова гама. Статична, динамічна, симетрична композиція.

Практичні роби

Малюнок сім'ї у вигляді квітів. Техніка «Два дерева».

Тема 5. Петриківський розпис. Принципи побудови основних елементів, одинарні і перехідні мазки. Особливості композиції. Роботи видатних художників петриківського розпису.

Практичні роби

Вправа одна лінія один елемент. Елементи одягу у петриківському стилі. Інтеграція «персони» і «тіні» у петриківському стилі. Маскотерапія. Моя тотемна тварина.

Колективна мандала для одного учасника групи. Шукаємо образ композиції у власних каракулях. Листівка поздоровлення у петриківському стилі. Колективний проект створення колоди метафоричних карт «дерева мого життя». Логотип мого класу, школи. Писанка з зашифрованим побажанням.

2.5. Конспекти занять факультативу «Традиційний український розпис»

Урок 1

Тема: Виготовлення талісману у яворівському стилі.

Мета: Ознайомити з історією виникнення яворівського розпису технікою виконання основних елементів. Розвинути навички побудови композиції, дрібну моторику, окомір та емоційний інтелект. Знизити рівень тривожності, розширити знання про власну особистість. Продовжити формувати творчу уяву та креативність.

Обладнання: Пензлики плоскі і з гострим кінчиком, фарби акрил або гуаш, банка з водою.

Матеріали: заготовки з фанери у формі квадрату, трикутника, кола, прямокутника.

Візуальний ряд: таблиця «Елементи яворівського розпису», роботи сучасних художників з яворівського розпису.

Тип уроку: комбінований.

Хід заняття

1. Організаційний момент. Перевірка присутніх

2. Повідомлення нового матеріалу.

Розповідь вчителя.

Рис. 2.6. Яворівський розпис

Яворівський розпис – має свої особливі техніки та елементи, які роблять його не повторним та відмінним від інших українських народних розписів (рис. 2.6). Довгий час він був мало відомий. Ще до недавнього часу не велика кількість майстрів використовувало його у своїх роботах в основному для розпису дитячих забавок та іграшок. Не зважаючи на це яворівський розпис має давнє коріння і традиції, його простий і лаконічний стиль, кольорова гамма робить його привабливим для дітей і дорослих.

Перші вироби оздоблені яворівським розписом які збереглись до нашого часу це скрині датовані 18 століттям. Для їх розпису майстри того часу використовували різні засоби і прийоми композиції, які стали традиційними для даного виду розпису. Перш за все кольоровим фоном для створення композицій слугувало чисте нефарбоване дерево, другим варіантом міг бути жовтий або цегляний колір. Основні елементи, які використовують у розписі, це стилізовані квіти, листя, деякі елементи отримали свої тільки їм притаманні назви: «качечки», «вербівки», «смуги», «сонечки» [13].

Червоний, синій, зелений, білий кольори та їх поєднання становить основу кольорової гами яворівського розпису. Ще одною характерною особливістю розпису є те що чорний колір у роботах не застосовується. Особливу роль на формування стилю сучасного яворівського розпису відіграла створена в місті Яворів 1896 році художня школа з підготовки майстрів декоративного розпису дитячих забавок.

У перших роботах використовувалися саморобні фарби на рослинній основі, пізніше майстри стали використовувати клейові, гуаш та водоемульсійні фарби. Сучасні художники використовують в основному акрилові фарби.

В яворівському розписі попередньо не робиться ні яких побудов. Композиція ретельно продумується в уяві автора, всі елементи промальовуються безпосередньо на виробі. Практично всі інструменти і прийоми роботи, як і в давнину лишилися не змінними, так само сучасні майстри застосовують плоскі і круглі пензлі. Для малювання крапок, кіл, можуть бути використані штампи, циркулі навіть власні пальці, для малювання рівних смуг деякі майстри використовують спеціальні лінійки. В процесі

створення композиції кожен майстер виробляє свої прийоми роботи.

Засоби композиції

Контраст – протиставлення різних геометричних фігур і кольорів розмірів зображень, за допомогою контрасту надається виразність виробу. Контраст спонукає психіку людини фіксуватися на зображенні і запам'ятовувати його. Забагато контрасту втомлює сприйняття художнього твору.

Тотожність – повторення якогось композиційного елемента в різних варіантах.

Нюанс – незначна відмінність у побудові композиції, яка підкреслює художній задум. Можна сказати інакше нюанс є чимось середнім між контрастом і тотожністю, він може бути виражений у кольорі, пропорціях, пластиці.

Симетрія – розташування елементів композиції так, що одна частина є дзеркальним відображенням іншої. Симетрія знаходить своє вираження у багатьох природних об'єктах. Цей засіб дуже часто використовується в розписах, витинанках, архітектурних спорудах. Симетрія надає художньому твору відчуття статичності, нерухомості.

Асиметрія – передбачає гармонійне поєднання симетричних і асиметричних елементів так, щоб вони створювали відчуття рівноваги.

3. Практична робота учнів. Арт-терапевтичні вправи

Вправа «Талісман»

Обладнання: Шаблони геометричних фігур: трикутник, коло, квадрат, прямокутник, зигзаг, фарби гуаш, плоскі і круглі пензлі.

Зображувальна частина

Талісман-предмет, річ, або тварина яка може приносити удачу, покращувати настрій, попереджувати про небезпеку. Талісмани можуть бути виготовлені як власноруч, так і використовуватися готові. Люди різних професій мають особисті талісмани. Наприклад багато спортивних команд в якості талісмана використовують зображення тварин.

На нашому занятті ми виготовимо талісман, який буде допомагати нам заспокоїтися у різних ситуаціях в яких ми відчуваємо тривогу. Треба наголосити на тому моменті, що всякі магічні властивості ми відкидаємо як не наукові, єдиний зміст, який ми вкладаємо в це зображення яке нас буде заспокоювати у складних ситуаціях, які саме ми вважаємо складними. Візьміть шаблон фігури, яка вам подобається. Використовуючи елементи і техніку яворівського розпису розробіть композицію яка буде заспокоювати вас у тривожній ситуації (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Композиції «Талісман» вписані у геометричні фігури. Роботи учнів гуртка.

Діагностична частина

Фігури, яким людина надає перевагу можуть багато свідчити про її характер.

Американський психолог Сьюзен Деллінгер розробила діагностичну методику, яка може розповісти про характер людини [35, с. 220].

□ «Квадрати» – це консерватори, які у своїй діяльності дотримуються чітко розпланованої діяльності, традицій і правил. Вони справжні трудівники на яких завжди можна покластися. Вільний час приділяють улюбленому хобі або проводять у сімейному затишку, не люблять гучних вечірок і розмов про власні почуття. Ведуть розмірене і помірковане життя, не поспішаючи завжди всюди встигають.

△ «Трикутники» – це лідери з чіткими цілями і планами, їх кредо це професійна кар'єра, вони наполегливо йдуть до своєї мети. Їх хобі можуть бути

пов'язані зі змаганнями, підкоренням нових вершин, екстремальними видами спорту. Вони завжди намагаються бути на висоті.

 «Прямокутники» – це нестабільна перехідна форма. Представники цієї фігури відрізняються непередбачуваністю і постійною зміною інтересів і настрою. Вони знаходяться в пошуку власного іміджу і життєвого шляху. Прагнуть підтримки і розуміння.

 «Коло» – це найгармонічніша фігура. Представники даного психотипу є природженими психологами, вони зорієнтовані на спілкування і допомогу людям, не люблять конфліктів, вміють співчувати іншим людям.

 «Зигзаг» – втілення творчості і нестандартного мислення. При цьому вони безпосередні і експресивні, одночасно егоцентричні. Їм важко адаптуватися в колективі. Якщо вони знаходять роботу, яка відповідає їх індивідуальним особливостям, то їм немає рівних.

4. Підсумок уроку

Питання для обговорення:

1. Що нового ви дізналися про свою особистість з психогеометричного тесту?
2. Який із засобів композиції впливає на вас заспокійливо?
3. В яких ситуаціях має заспокоювати ваш талісман?
4. Які будуть ваші дії, якщо ви загубите ваш талісман?
5. Чи може впливати талісман на тривожну ситуацію, чи тільки на ваш настрій?

5. Домашнє завдання. Створити талісман для близької людини з використанням яворівського розпису.

Урок 2

Тема: Яворівська іграшка. Технологія виготовлення яворівської забавки.

Мета: Сформувати навички роботи ручним столярним інструментом. Закріпити навички побудови композиції яворівського розпису. Розвинути творчу уяву, дрібну моторику рук, окомір. Знизити рівень тривожності та емоційної

напруги.

Обладнання: Лобзик, столик для випилювання, шаблон коника, пензлики плоскі і з гострим кінчиком, фарби акрил або гуаш, банка з водою.

Матеріали: Заготовки з фанери.

Візуальний ряд: таблиця «Елементи яворівського розпису», забавки декоровані яворівським розписом, технологічна карта виготовлення іграшки «Коник».

Тип уроку: комбінований

Хід уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань учнів

Питання для обговорення

1. Які основні відмінні риси має яворівський розпис?
2. Які вироби декорували яворівським розписом?
3. Які основні елементи яворівського розпису ви знаєте?
4. Які кольори не застосовуються в яворівському розписі?

Повідомлення навчальної мети:

Сьогодні на занятті ми з вами виготовимо одну із улюблених забавок дітей і відповідно декоруємо яворівським розписом.

3. Пояснення нового матеріалу

Розповідь вчителя

Сьогодні подумки ми перенесемося в давні часи послухавши казку. Вчитель зачитує медитативну казку «Два коники».

Медитативна казка. Автор Лузгінов О.В.

У давні часи жив собі один майстер, який робив іграшки для дітей і тим собі заробляв на життя. Справи йшли добре, іграшки купували, навіть він став знаменитим у своєму королівстві. Одне тільки турбувало майстра, нікому було передати справу свого життя, його діти вибрали собі інші професії. Майстер вже змирився з таким станом речей. Але одного звичайного дня коли він працював над своїми виробами до майстерні завітало двоє хлопців, які сказали, що шукають роботу і готові виконувати будь які доручення щоб мати

прихисток і платню. Майстер дуже зрадів, що в нього з'явилися підмайстри. З тих пір день за днем вони працювали разом над створенням іграшок. Хоч учні майстра були дуже старанні, але один із них робив багато іграшок використовуючи різні штампи і шаблони і казав: «Я хочу щоб моїми іграшками бавилися якомога більша кількість дітей і міг купити будь хто». Другий казав: «Я краще зроблю не багато іграшок, але вони будуть індивідуальні, мої іграшки будуть купувати справжні цінителі. Так тривало чотири роки, на п'ятий рік майстер сказав: «За цей час я навчив вас усьому що знав сам, ви стали справжніми майстрами, ви можете працювати самостійно». Але учні не заспокоювалися, вони казали: « Майстре скажіть, хто з нас кращий, хто з нас переможець?» Майстер задумався і сказав: «Мені дуже важко визначити, кожен з вас має власний підхід і бачення, кожен з вас правий» Але учні продовжували наполягати. Гаразд, сказав майстер, нехай вас оцінять інші люди, зробіть кожен одну іграшку коника ідіть у неділю на ярмарок продайте їх по 2 монети. Сказано – зроблено. Вийшли на ярмарок два молоді майстри і стоять зі своїми кониками. А тим часом на ярмарок завітав цар зі своїми міністрами, подивитися які нові товари з'явилися в його царстві. Нарешті підійшли вони до молодих майстрів: «Скільки коштує твій коник? Спитав цар у одного з майстра» Дві монети – відповів майстер. Цар погодився, віддав гроші за коника. Підійшов до другого, теж спитав ціну і теж заплатив. Взявши два вироби в руки цар уважно подивився на два коники і спитав у майстрів, а чому ваші вироби коштують однаково, хоча я бачу різну кількість вкладеної праці у ваші вироби. Молоді майстри відповіли: «Наш вчитель сказав, що ми можемо працювати самостійно, але між нами не вирішена суперечка, хто з нас кращий, хто переможець? Тоді він наказав нам кожному зробити коника і продати їх за дві монети, при цьому сказав, що мені важко вас оцінити, у вас різні підходи до справи і кожен з вас правий, нехай вас оцінить хтось сторонній. Добре, сказав цар взявши одну іграшку. Хто зробив цього коника? Я, сказав один із майстрів. Коли ти робиш свої іграшки про що ти мрієш? Я мрію щоб мої іграшки були доступні для всіх і ними бавилися якомога більше дітей. Підізвав цар свого міністра і наказав робити кожного місяця замовлення у цього майстра на сто іграшок і платити за

кожну п'ять монет. Підійшов до другого майстра і спитав про що той мріє коли виготовляє свої іграшки? Я мрію щоб мої іграшки були унікальними не схожими на іграшки інших майстрів, щоб ні одна з них не повторювалася, кожна з них існувала в одному екземплярі. Нехай збудуться і твої мрії, призначаю тебе придворним майстром, будеш виготовляти іграшки для моїх дітей і дітей моїх друзів царів інших королівств, призначаю тобі платню кожного місяця 500 монет. Зраділи таким пропозиціям майстри, повернулися до свого вчителя розказали, які пропозиції зробив їм цар. Але ми так і не зрозуміли хто в нашому змаганні кращий, хто його виграв? Подивився на них двох старий майстер і сказав: «Ви так були зайняті змаганням між собою, що не помітили – кожен з вас давно переможець». Ми так і не зрозуміли чому ми переможці? – сказали учні. Принесіть мені ваші вироби, які ви зробили в перший рік вашого навчання. Чи купив би у вас хто не-будь ці іграшки? Ні – відповіли учні, навіть за дарма ніхто би не взяв. Сьогодні хто купив ваші іграшки? Цар – відповіли учні. Хто став вашим клієнтом? Цар – відповіли учні. І тут вони все зрозуміли, що у кожного була своя головна перемога і змагання з самим собою, яке вони виграли.

4. Практична робота учнів

Інструктаж з практичної роботи

На технологічній карті показана послідовність виготовлення іграшки. Технологічна карта включає такі технологічні етапи: розмічання, випилювання, обпилювання, з'єднання деталей виробу, розпис.

Технологічна карта виготовлення іграшки «Коник»

№	Наочне зображення	Опис технологічної операції	Інструменти і матеріали
1		Розмітити контури іграшки та підставки	Шаблон, лінійка простий олівець.

2		Випилати деталі іграшки.	Лобзик, столярний верстак.
3		Обпиляти крайки виробу.	Столярний верстак, напилки, наждачний папір.
4		Розмітити центри отворів на підставці іграшки.	Лінійка, шило, столярний верстат.
5		Розмітити центри отворів на силуеті іграшки.	Лінійка, шило, столярний верстат.
6		Просвердлити отвори по розмітці в іграшці та підставці	Електродріль, свердло.
7		За допомогою шкантив з'єднати деталі виробу на клею.	Шканти, клей ПВА.
8		Нанести ґрунтувальний шар фарби на весь виріб.	Акрилова фарба, плоский пензлик.

9		Пофарбувати весь виріб у жовтий колір	Акрилова фарба, плоский пензлик.
10		Прописати основні деталі розпису	Акрилові фарби, круглі пензлі, банка з водою.
11		Прописати дрібні деталі розпису.	Акрилові фарби, круглі пензлі, банка з водою

Випилювання має свої особливості:

1. Пилочка в рамці лобзика має бути натягнута, нахил зубців має бути скерований до низу.
2. Під час випилювання лінія розмічання має лишатися на заготовці.
3. В процесі випилювання робити не великі перерви для охолодження пилочки лобзика.

Правила безпечної праці під час випилювання лобзиком

1. Працювати тільки справним добре налагодженими інструментом.
2. Забороняється здувати стружку яка утворюється під час роботи.
3. Для закріплення пилочки використовувати спеціальне пристосування і ключі.
4. Після роботи прибрати робоче місце, інструменти здати вчителю або черговому.

5. Підсумок уроку (рефлексія)

1. Що вам вдалося вам най краще?
2. В чому вам було складно?
3. Яким з казкових майстрів ви себе відчуваєте?

Урок 3

Тема: Композиція: «Я в образі дерева» у техніці самчиківського розпису.

Мета: Навчити основним прийомам побудови композиції, засвоїти основні елементи самчиківського розпису. Розвинути метафоричне мислення, та навички само презентації. Усвідомити власні потреби. Навчити планувати майбутнє.

Візуальний ряд: Репродукції робіт сучасних художників, які працюють у техніці самчиківського розпису.

Обладнання заняття: Аркуші формату А4, прості олівці, фарби гуаш, плоскі і круглі пензлі.

Тип уроку: Комбінований

Хід заняття

1. Організаційний момент.

2. Актуалізація опорних знань. Демонстрація робіт художників

Питання для обговорення

1. Роздивіться роботи сучасних майстрів, по яким принципам будується композиція в цих роботах?

2. Які основні елементи характерні для самчиківського розпису?

3. Як поєднуються кольори?

3. Пояснення нового матеріалу.

У самчиківському розписі використовуються традиційні народні сюжети: дерево життя, сцени із казок, пісень, балад. Дерево життя зображується у вазоні як правило в поєднанні з птахами та тваринами, також можуть зображуватися люди [42].

Композиція вибудовується за принципом дзеркальності, але композиція не є статичною, вона завжди передає рух за рахунок неповної симетричності, хвилястих ліній. У розписі використовують основні кольори: жовтий, синій, зелений, червоний, також доповнюючи кольори: фіолетовий, коричневий, чорний. Контури елементів з початку наносять простим олівцем, розпис виконують гуашшю. Самчиківський розпис базується на двох основних

елементах: «котяча лапка», «гусяча лапка».

4. Практична робота учнів. Арт-терапевтичні вправи

Вправа «Два дерева» (рис. 2.8)

Мета: Розвиток метафоричного мислення та творчої уяви. Усвідомлення власних потреб та планування майбутнього.

Завдання №1

1. Уявіть себе у вигляді дерева.
2. Які кольори вам потрібні для того щоб його зобразити?
3. З яких елементів воно буде складатися?
4. Використовуючи техніку самчиківського розпису намалюйте це дерево.

Рис. 2.8. Ілюстрація вправи «Два дерева». Робота учня (ліворуч), «я у вигляді дерева» у нинішньому часі. Праворуч, «я у вигляді дерева» у майбутньому часі

Питання для обговорення

1. Де росте це дерево?
2. Чи є у вашого дерева шкідники?
3. Як ваше дерево протистоїть незгодам: бурям, ураганам, повеням.
4. Якщо ваше дерево зустрілось би з садівником, щоб воно попросило для себе?

Завдання №2

1. Уявіть як зміниться ваше дерево через рік?
2. Використовуючи техніку самчиківського розпису намалюйте це дерево.

Питання для обговорення

1. Які зміни були для вашого дерева най складнішими?
2. Чи хотіло би ваше дерево рости з іншими деревами ?

3. Які зміни подобаються вашому дереву?

4. Яких змін ви побажали би вашому дереву?

5. Підсумок уроку

Техніка «Коефіцієнт Вальньюффера» (модифікація О. Тараріна) [31].

Мета: Діагностика актуального рівня психоемоційного здоров'я. Розвиток емоційного інтелекту.

Обладнання: предмети або картки 8-ми кольорів Люшера.

Вікова категорія з 5 років.

Алгоритм роботи:

Дитині пропонується проаранжувати кольори за ступенем вподобань. За Люшером, кожен колір має своє місце, який можна перевести у код: синій – 1, зелений – 2, червоний – 3, жовтий – 4, фіолетовий – 5, коричневий – 6, чорний – 7, сірий – 0. Існує формула гармонії, яка представлена як аутогенна норма: **34251607** – це ідеальна норма, психологічний показник стану гармонії. Чим ближче показник аутогенної норми до 0, тим більш гармонійна особистість.

Шкала побудована: від 0 до 36. До 18 балів – тенденція до гармонії, після 18 балів – тенденція до проблеми. Коефіцієнт, АН, обчислюється за сумою чисел невідповідності розташування кольору, вибраного людиною, місцю цього кольору у формулі гармонії.

Наприклад:

1) вибір 42315607 формула 34251607 сума = 21111000 = 6

2) вибір 23410675 формула 34251607 сума = 11241021 = 12

3) вибір 42305761 формула 34251607 сума = 21113132 = 14

Подібна діагностика може проводитися на початку і в кінці терапевтичної сесії, або серії занять для спостереження за змінами у психоемоційному стані.

6. Домашнє завдання.

Намалюйте себе у вигляді дерева у дорослому віці використовуючи самчиківський розпис.

Урок 4

Тема: «Мандала мого бажання» у техніці яворівського розпису.

Мета: Продовжити формувати навички побудови композиції в техніці яворівського розпису. Розвинути творче мислення, окомір, дрібну моторику. Гармонізувати підсвідомі процеси. Виховати акуратність та художній смак.

Обладнання: Аркуш формату А3 фарби пензлики тарілка діаметром 25-28 см, простий олівець, банка з водою.

Візуальний ряд: Композиції у колі в техніці яворівського розпису.

Музикальний супровід: розслаблююча мелодія.

Тип уроку: Урок закріплення знань, умінь навичок.

Хід заняття

1. Організаційний момент

2. Мотивація навчальної діяльності

Психолог, лікар, філософ К.Г. Юнг подорожуючи і вивчаючи різні культури і релігії народів помітив, що у всіх присутні малюнки у колі. У таких релігіях як буддизм та індуїзм мандали використовуються в сакральних цілях для медитації, гармонізації внутрішнього світу [33]. Мандала символізує внутрішню гармонію моделі всесвіту. Її можна порівняти з внутрішньою картою духовного світу людини. Мандала – це унікальний спосіб спілкування з самим собою, активація підсвідомих механізмів психіки для налаштування на здійснення власних задумів.

Сьогодні ми виконаємо мандалу на здійснення бажань. Для цього ми використаємо елементи і техніки яворівського розпису.

Рис. 2.9. Мандала моїх бажань. Роботи учнів гуртка

3. Повторення основних понять теми:

1. Давайте пригадаємо основні елементи яворівського розпису.
2. Які засоби композиції ви знаєте?

4. Практична робота учнів

Хід роботи

Розслабтесь, закрийте очі, зробіть кілька глибоких вдихів і повільних видихів. Сконцентруйтеся на диханні. У такому розслабленому стані ви можете зазирнути в потаємні куточки вашої душі, там є важливі ваші бажання і цілі. Зануртєся у глибини вашої психіки подивіться на них мов замкову щілину. Що там, є такого? Дозвольте цьому образу проявити себе. Який він об'ємний, чи плоский, які в нього кольори. Вивчіть все до дрібниці. Це тільки ваш образ, він належить тільки вам, він може бути як дуже складним, так і зовсім простим. Сфотографуйте внутрішнім поглядом те що ви побачили. Коли ви будете готові розплющіть очі, подумки перенесіть свій образ на білий аркуш. Обмокніть пензлик у ту фарбу яку вам хочеться поставте крапку у центр кола почніть зображати ваш образ. Нехай центральний образ вам підкаже як заповнити останній простір мандали. Тут не потрібне вміння малювати, головне щоб вам подобався процес малювання.

5. Підсумок заняття (рефлексія)

Після того коли ви скінчите процес створення мандали уважно роздивіться її і дайте відповідь на наступні питання, відповіді запишіть.

1. Чи відображає мандала вашу нинішню ситуацію?
2. Як мандала відображає ваші індивідуальні особливості?
3. Чи відображає ваша мандала динаміку, чи вона статична?
4. Що говорить про вас ваша мандала?
5. Коли ви створювали мандалу що відбувалося?
6. Які були складності або відкриття в процесі створення мандали?

6. Домашнє завдання: Намалювати по одній мандалі в день протягом тижня використовуючи яворівський розпис.

Урок 5.

Тема: Створення масок у петриківському стилі. Інтеграція «персони» і «тіні».

Мета: Розвинути творче мислення. Продовжити формувати навички побудови композиції. Розширити самосвідомість, та прийняття власної особистості з негативними і позитивними якостями, зменшити внутрішнє напруження, відшукати ресурси для творчої діяльності у власній особистості.

Обладнання: Аркуш формату А4, заготовки масок із пап'є-маше, фарби, пензлики, простий олівець, банка з водою.

Візуальний ряд: репродукції робіт народних художників петриківського розпису

Тип уроку: Урок закріплення знань, умінь, навичок

Хід заняття

1. Організаційний момент

2. Мотивація навчальної діяльності

Питання для обговорення.

1. Чи всі вчинки людина контролює свідомо?
2. Чи бувають абсолютно погані люди?
3. Чи бувають абсолютно хороші люди?
4. За якими речами людина може приховувати свою справжню сутність.?

3. Повідомлення нового навчального матеріалу. Розповідь вчителя

Персона – це та маска, завдяки якій людина презентує себе іншим людям. Вона відображає наші риси характеру які прийнятні для суспільства, тобто все те чим ми пишаємося. Персона це рольова поведінка за якою особа може приховувати своє справжнє єство. Персона формується в процесі виховання людини ще з раннього дитинства шляхом придушення не бажаної поведінки або бажань які не прийнятні для суспільства. Персона формується під впливом виховання, а потім в результаті професійної діяльності людини. Але всі негативні імпульси психіки нікуди не діваються, вони витісняються в несвідому частину психіки стаючи автономною структурою. Так починається

розколювання на світлу і темну сторону особистості. Темну сторону К.Юнг відніс до архетипу «Тіні». Головні негативні наслідки від придушення тіньових якостей є зречення та забуття цілого пласту психіки, який несе дуже велику психічну енергію. Відмова від «силових» і негативних рис приводить до втрати цілісності психіки і втрати душевної рівноваги. Тінь – це сховище сили душевного потенціалу, а не втілення всього злого в людині. Чим більше ми заперечуємо свою тіньову сторону, тим більше шансів, що вона проявить себе в неочікуваний момент у грубій і непривабливій формі. Одне із яскравих проявів тіні, це обурення деякими людьми, коли ми помічаємо ті якості нас бентежать. Так працює несвідомий механізм проекції, тобто інша людина виступає для нас дзеркалом і ми вміщуємо всю злість на ті якості які присутні у нас. Проекція характерна тим, що ми можемо побачити в іншій людині тільки ті якості, які притаманні тільки нам, на цьому принципі побудовано безліч психологічних тестів.

Ще можна додати, що «Персона» – це є не тільки втілення всього світлого і доброго в людині, це і втілення страху перед покаранням, це і обман як інших так і самого себе. Підсумовуючи все сказане зауважимо, що особистісне зростання відбувається за рахунок і усвідомлення всіх сторін особистості і їх інтеграції.

4. Практична робота учнів

Вправа №1. Актуалізація архетипу «Персона» (автор О. Гаркавець, модифікація О. Лузгінов)

Мета: Актуалізація прояву архетипу «Персони» у власній особистості.

Уявіть себе кінорежисером який знімає художній фільм де діючими особами є позитивний і негативний герої.

Уяви собі позитивного героя з яким тобі хочеться спілкуватися, в нього все виходить, всі риси характеру, поведінка, одяг тобі подобаються, він сама краща людина на світі.

На аркуші паперу напиши відповіді на такі запитання опису позитивного героя:

- Який у нього одяг?
- Як він поводить себе на людях?
- Який у нього характер?
- Які справи йому вдаються?

Візьміть білу маску використовуючи техніку петриківського розпису створіть образ цього героя (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Зображення «Персони» (біла маска), зображення «Тіні» (темна маска). Робота учениці гуртка.

Вправа №2. Актуалізація архетипу «Тіні» (автор О. Гаркавець, модифікація О. Лузгінов)

Мета: Актуалізація прояву архетипу «Тіні» у власній особистості.

Уяви собі негативного героя. У ньому тебе все бентежить, з ним ніколи би не спілкувався, бентежать всі риси його характеру, поведінка, одяг, він сама мерзенна людина в світі.

На другому аркуші паперу напиши відповіді на такі запитання опису негативного героя:

- який у нього одяг?
- як він поводить себе на людях?
- який у нього характер?
- які справи йому вдаються?

Візьміть чорну маску, використовуючи техніку петриківського розпису створіть образ цього героя (рис. 2.10).

Вправа №3. Інтеграція «Персони і Тіні» (автор О. Гаркавець, модифікація О. Лузгінов)

Мета: Усвідомлення різних якостей власної особистості, знаходження ресурсів для творчої діяльності.

- Які риси можна взяти від негативного героя щоб позитивний став більш досконалим?
- В яких ситуаціях чи обставинах вони будуть корисними?
- Що треба робити негативному герою щоб не виходив за рамки дозволеного?
- Що треба робити позитивному герою щоб бути чесним з собою?

5. Підсумок уроку Рефлексія

Питання для обговорення

1. Образ якого героя було описати простіше?
2. Що нового ви дізналися на занятті?
3. Що надає нам архетип «Тінь»?
4. Що надає нам архетип «Персона»?

Урок 6

Тема: Створення метафоричних карт «Символічні дерева».

Мета: Розвинути творчу уяву та емоційний інтелект. Сформувати навички роботи в групі. Закріпити прийоми роботи різних технік українського народного розпису.

Обладнання: Аркуш формату А4, заготовки карток із картону, фарби, пензлики, простий олівець, банка з водою.

Візуальний ряд: репродукції робіт народних художників петриківського розпису.

Тип уроку: Урок арт-терапевтична сесія.

Хід заняття

1. Налаштування (розігрів) учасників групи на роботу

Близько сорока років тому, психолог М. Еретмейер разом з канадським

мистецтвознавцем розробили новий психологічний та психотерапевтичний інструмент для роботи з різними тематиками. Останнім часом він став настільки популярним, що його у своїй роботі стали використовувати представники інших професій, які безпосередньо працюють з людьми: педагоги, психотерапевти, бізнес тренери, лікарі [21, 5, 30].

В основу методу покладений відомий всім психологам механізм проекції. Ще в давнину люди у світлотінях, кольорових плямах, тріщинах на різних матеріалах знаходили різні образи. В однакових малюнках різні люди можуть бачити безліч образів які належать тільки їм, які відповідають їх внутрішньому світу [21, 30, 31].

Сьогодні ми з вами станемо творцями колоди метафоричних карт.

2. Актуалізація візуальних, аудіальних, кінетичних відчуттів

I. Перший етап конструювання метафоричних карт припускає проблематику, яку мають допомогти вирішити ці карти, робота з науковою літературою з даної теми.

Наприклад: Саморозвиток, само презентація, уявлення про самого себе, перешкоди та страхи на цьому шляху та їх подолання, планування майбутнього.

II. Знаходження відповідного метафоричного змісту.

Я пропоную взяти в якості метафори зображення дерева як універсального символу духовної культури людства. Дерево символізує центр всесвіту яке з'єднує небо та землю, воно подібне до людського тіла: коріння – ноги, стовбур – тулуб, гілки – руки; як і люди дерева народжуються, ростуть, хворіють, вмирають, протистоять стихійним лихам. Дана метафора – велике поле для роздумів про людину та взагалі особисто про себе.

III. Розкладання зображень на змістовні лінії.

IV. Валідизація (пошук відповідності зображень за темою).

V. Розробка вправ для роботи з метафоричними картками.

3. Індивідуальна зображувальна робота (розробка теми)

Використовуючи вивчені техніки народного розпису зобразіть на картках у вигляді дерев такі поняття (рис. 2.11): Радість; Смуток; Задоволення; Горе;

Самотність; Щастя; Молодий вік; Зрілий вік; Похилий вік; Здоров'я.

Рис. 2.11. Метафоричні карти «Символічні дерева». Колективна робота учнів гуртка

Вербалізація (активація вербальної і невербальної комунікації)

Питання для обговорення:

1. Розкажіть що ви зобразили?
2. Які для цього ви використали кольори?
3. Які асоціації викликав ваш малюнок?
4. Які емоції викликає ваш малюнок?

5. Колективна робота (театралізація, ритуалізація, драматизація)

1. Розкладіть всі карти які ви зобразили.
2. Візьміть картку із зображенням, яка чимось схожа на вас.
3. Придумайте коротку розповідь про це дерево.
4. Візьміть картку із зображенням, яке характеризує вас коли ви переживаєте горе.
5. Придумайте коротку розповідь про це.
6. Візьміть картку, яка асоціюється з вашими другом чи подругою.
7. Розкажіть про них.

6. Заключний етап (рефлексивний аналіз)

Питання для обговорення:

1. Що вам найбільше сподобалося на занятті?
2. Що нового ви дізналися?
3. Що далось вам найважче?

Урок 7

Тема: Моя тотемна тварина. Створення маски тотемної тварини у петриківському стилі.

Мета: Розвивати творчу уяву та емоційний інтелект, гармонізувати підсвідомі процеси, активізувати внутрішні психологічні ресурси для особистісного росту. Сформувати навички роботи в групі. Закріпити техніки і прийоми петриківського розпису. Виховати повагу до психологічних кордонів інших людей.

Обладнання: Аркуш формату А4, заготовки масок із картону тотемних тварин, фарби, пензлики, простий олівець, банка з водою, колода метафоричних карт «Тотемні тварини» (автори А. Ранева, Л. Кузнецова).

Візуальний ряд: репродукції робіт народних художників петриківського розпису.

Тип уроку: Урок арт-терапевтична сесія.

Хід заняття

1. Налаштування (розігрів) учасників групи на роботу

Тотем – у первісних віруваннях був природнім об'єктом: твариною, рослиною або не живим предметом, який споріднений з визначеною групою осіб. Тобто група людей наділяла себе якостями з якими вони себе ототожнювали. У примітивних віруваннях деяких народів тотем мав магічну силу. Дуже часто вважався родоначальником племені або роду. Для сучасної людини тотемна тварина є метафорою індивідуальних рис особистості, що простежується у казках і міфах різних народів. У казках тварини наділяються рисами характеру людини наприклад: мудра сова, хитра лисиця, боязкий заєць, неповороткий ведмідь, працелюбна мураха тощо. Вважалося, що кожна тварина має свою «спеціалізацію», володіє своїми сильними сторонами і потенційними можливостями. Не існує поганих або гарних, слабких або сильних тотемів, кожна тварина має свої унікальні ресурси.

2. Актуалізація візуальних, аудіальних, кінетичних відчуттів

Сьогодні ми з вами відшукаємо тотемну тварину нашої душі.

Вправа №1. «Медетативне малювання» (автор О. Тараріна) [30].

Мета: Активізація підсвідомих процесів, зняття психічного напруження, гармонізація роботи правої і лівої півкулі мозку.

Виберіть чотири кольори, які асоціюються у вас зі спокоєм. Покладіть перед собою аркуш паперу, візьміть пензлик правою рукою, обмокніть його у фарбу першого кольору, з центру аркуша почніть дуже повільно малювати спіраль доки вона не заповнить весь аркуш паперу. Візьміть пензлик лівою рукою обмокніть його у другу фарбу, так само повільно з центру намалюйте другу спіраль. За зразком повторіть з іншими двома кольорами той самий процес.

Закрийте очі розслабтесь побудьте у цьому стані 2-3 хвилини.

Вправа №2. «Моя тотемна тварина» (автор Л. Кузнецова, модифікація О. Лузгінов)

Мета: Активація асоціативного мислення, розвиток креативності. Діагностика характерологічних рис особистості.

Правила роботи з метафоричними картами

1. Будь яка інтерпретація карти учасником правильна (хазяїн карти - хазяїн розповіді).
2. Будь який учасник має право відмовитись говорити про свою карту, або замінити її без пояснення причин.
3. Ніхто не має права критикувати за вислови і коментарії карток іншого учасника групи.
4. Коли учасник описує свою карту, або свої переживання, його не можна перебивати.

Діагностики типологічних рис характеру за вибором зображення тварини.

Колода метафоричних карт «Тотемна тварина» розкладається на столі зображенням у гору. Роздивіться уважно всіх тварин, візьміть одну карту з

зображенням тварини, яка асоціюється з вашою сутністю. Дайте відповідь на такі питання:

- Де живе ця тварина? На гілках дерев? Чи літає в небі?
- Як вона харчується? Вона хижа чи травоядна? Може вона всеїдна?
- Який сенс життя цієї тварини?
- Який девіз цієї тварини?

Інтерпретація зображень

Білка – збір і зберігання енергії, легке відношення до життя, не раціональна поведінка, активність, рівноваженість, гармонія.

Ворон – магія зцілення, внутрішні страхи, зміни у свідомості, розум, пристосованість, винахідництво.

Вовк – ділення знанням та мудрістю, лідерство, індивідуальність, хитрість.

Ведмідь – самоаналіз, сила внутрішнього знання, інтуїція, витривалість, терпіння, захист, мстивість, сила, хоробрість.

Жаба – очищення, плодючість, жіноча енергетика, початок нового циклу.

Засць – побоювання, трагедія, довге життя, швидке мислення, інтуїція.

Змія – прогресивні перетворення, знання, мудрість, безсмертя, відтворення.

Кінь – сила, витривалість, витримка, вірність, співпраця, подолання перешкод, безкорисливість, воля.

Колібри – радість, краса, мистецтво, розслабленість, хоробрість.

Лебідь – витонченість, довіра, всесвіт, трансформація, інтуїція, духовне зростання.

Лев – влада і гідність, сила, та розслаблення.

Летюча миша – відродження, ритуальна смерть старих звичок, звільнення місця для нового.

Лисиця – гармонізація з простором, вміння бути непомітною, хитрість, єднання.

Олень – витривалість, м'якість, грація, швидкість, інтуїція, інший шлях досягнення мети, послання покровителів, безпечність, спокій.

Сова – інтуїція і проникливість, здатність відчувати обман.

Черепаша – довге життя, сила, витримка, мудрість, терпіння, вміння ставати у захист, уповільнення темпу щоб насолодитися життям.

Ящірка – сни, мрії, розуміння снів, мудрість, вдача, зіткнення зі страхом.

3. Колективна робота (театралізація, ритуалізація, драматизація)

У давнину люди вважали, щоб тотемна тварина почала захищати людину або рід або плем'я треба мати щось від цієї тварини. Наприклад зуби, кігті, якесь зображення, маску, деякі племена використовували татуювання.

Сього дня ми з вами ми виготовимо тотем тварини у вигляді маски. Для її декору ми використаємо техніку петриківського розпису. Ваше завдання розмалювати в даній техніці маску ваших тотемних тварин. Висловлюючись метафорично «активізувати» ваш тотем, щоб він почав працювати.

Вправа №3. «Тотемна тварина і моє плем'я» (автор Л. Кузнецова, модифікація О. Лузгінов)

Мета: Розвиток емоційного інтелекту, покращення між особистої комунікації.

Поставте ваш тотем по середині столу. З колоди «Тотемні тварини» (рис. 2.12) візьміть зображення тварин, які асоціюються у вас з вашими батьками, друзями. Розкладіть їх навколо вашого тотему. Дайте характеристику кожній тварині. Які стратегії для виживання використовує кожна з цих тварин? Які стратегії виживання були би корисні для вас?

Рис. 2.12. Тотемні маски тварин у петриківському стилі, розклади метафоричних карт навколо тотему. Колективна робота учнів гуртка

Тепер розкладіть картки із зображеннями цих тварин навколо вашого тотему так щоб було комфортно всім тваринам.

Уявіть що замість вашого тотему горить вогнище, яке зогріває всіх звірів, де буде ваше місце? Що це для вас означає? Як зараз відчують себе герої вашого кола? Які реальні вчинки в житті ви зробите, щоб зміцнити ваше коло спілкування?

4. Заключний етап (рефлексивний аналіз)

Питання для обговорення:

1. Що вам найбільше сподобалося на занятті?
2. Що нового ви дізналися?
3. Що з того про що ви дізналися, застосуєте у реальному житті?

Урок 8

Тема: Розпис пальчикового театру і декорацій самчиківським розписом.

Мета: Розвивати невербальну і вербальну креативність. Розширити поведінковий репертуар учнів для творчого самовираження. Закріпити техніки і прийоми самчиківського розпису. Виховати художній смак толерантне ставлення до різних точок зору учасників групи.

Обладнання: Дерев'яні заготовки пальчикових ляльок, фанерна ширма, акрилові фарби пензлики, простий олівець, банка з водою, карти Проппа (алгоритм складання казок).

Візуальний ряд: Роботи сучасних художників у техніці самчиківського розпису.

Хід заняття

1. Налаштування (розігрів) учасників групи на роботу

Вступне слово вчителя.

Всі ми знаємо багато різних казок, оскільки слухали їх з раннього дитинства. Казки бувають народні та авторські. Народні казки є дуже давніми усними творами, що їх авторство загубилося у віках. Авторські казки, як свідчить сама назва, мають свого автора або групу авторів. Традиційно в казках

у ролі героїв виступають звірі, люди різних професій, віку, занять, соціального положення, інколи ними можуть бути неживі предмети або фантастичні істоти, всі вони наділяються чарівними властивостями або якостями людей. Наприклад, звірі у казках можуть говорити, їм притаманні риси характеру людей: хитра лисиця, злий вовк, боязкий заєць. В якості прикладу предметів з чарівними властивостями можуть слугувати чоботи скороходи, чарівна паличка, зброя з надзвичайними можливостями. Фантастичні істоти, які часто зустрічаються у казках це феї, гноми, ельфи, дракони, химери, тощо.

2. Актуалізація візуальних, аудіальних, кінетичних відчуттів

На нашому занятті ми з вами перевтілимося одночасно в три особи: художника, письменника і актора. Давайте кожен з вас візьме дерев'яну заготовку пальчикової ляльки героя народної казки. Уявить її образ у народному стилі він має бути мінімалістичним, відображати основну сутність цього героя. Тепер розділіться на три групи, візьміть одну із частин ширми, яку вам треба декорувати самчиківським розписом. Разом зі всіма учасниками групи продумайте, які традиційні сюжети ви зобразите? Яку кольорову гаму ви будете використовувати? Які засоби композиції доцільні в даному випадку?

3. Індивідуальна зображувальна робота (розробка теми)

Етапи розпису

1. Ґрунтування основ (болванки і ширми).
2. Створення ескізу ляльки.
3. Створення ескізу декору ширми.
4. Розпис ляльки і ширми (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Герої і декорації пальчикового лялькового театру оздоблені самчиківським розпис. Колективна робота учнів.

Технологічна карта розпису героя для пальчикового театру

№	Наочне зображення	Опис технологічної операції розпису	Інструменти і матеріали
1		Шпаклюємо дрібні дефекти фігурки.	Акрилова шпаклівка, шпатель, наждачний папір.
2		Фарбуємо основу фігурки білою фарбою.	Акрилова фарба, плоский пензель.
3		Промальовуємо основні деталі розпису фігурки.	Акрилові фарби, палітра, круглі пензлі.
4		Промальовуємо дрібні деталі фігурки. Після висихання фарби весь виріб покриваємо лаком.	Акрилові фарби і прозорий глянцевий лак, палітра, круглі пензлі.

3. Колективна робота (театралізація, ритуалізація, драматизація)

Перед вами лежать картки всесвітньо відомого лінгвіста філолога Проппа (рис. 2.14) який довгий період вивчав народні казки, він помітив що всі казки складаються з подій які повторюються у різних варіантах, на основі виявлених закономірностей він розробив своєрідний конструктор за його допомогою легко скласти казки [45]. Ці картки є підказками для подальшого розвитку подій, вони мають нумерацію і назву основної сюжетної лінії казки.

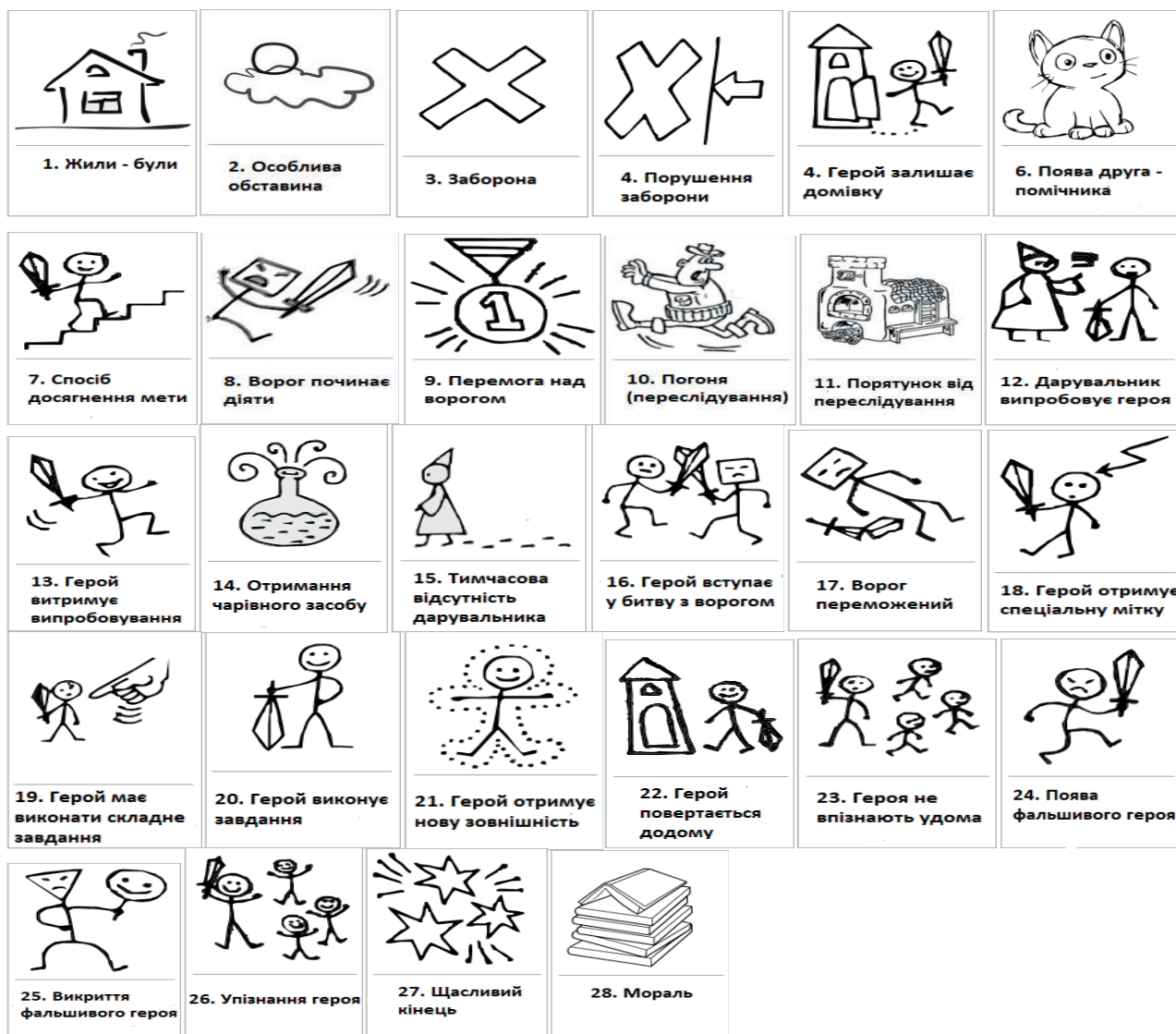

Рис. 2.14. Карти Проппа

Вправа №1.

Інсценуйте казку «Колобок» за допомогою карток Проппа.

Вправа №2

Використовуючи Карти Проппа придумайте казку, де ваш головний герой долає перешкоди на шляху до головної мети.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕНОЇ ПРОГРАМИ

3.1. Організація експериментального дослідження

Для дослідження ефективності програми з арт-терапії нами була висунута гіпотеза, що при спеціально організованій навчальній діяльності творчі здібності учнів покращуються в порівняно з учнями де таке навчання не проводилося.

В якості інструментарію дослідження ефективності програми нами було використано скорочений варіант методики Торренса (фігурної батареї тесту для діагностики невербальної креативності). Дана методика скерована на дослідження рівня креативності як основного фактора, що сприяє творчій реалізації особистості. Тест Торренса одна із високовалідних і надійних методик, що підтверджується багатьма лонгетюдними дослідженнями самого автора методики [35, 37]. Процедура проведення тесту стандартизована за тривалістю часу та полягає у завершенні малюнка (рис. 3.1). Час тестування 10 хвилин.

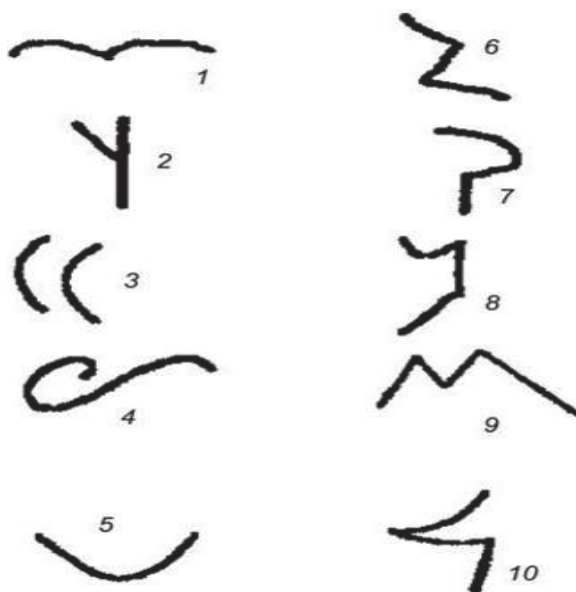

Рисунок 3.1. Бланк методики Торранса (фігурна проба).

Інструкція

На цих бланках намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії то можуть утворитися цікаві предмети або сюжетні картинки. Постарайтеся придумати такі картинки або історії, які не зможе більше придумати ніхто. Придумайте назви цим картинкам, підпишіть їх з низу. Якщо діти засмучені або не встигають закінчити завдання вчасно, скажіть наступне: «Ви всі працюєте по-різному. Деякі встигають намалювати всі малюнки дуже швидко, а потім повертаються до них додаючи деталі. Інші встигають намалювати лиш декілька, але з кожного малюнка створюють дуже складні розповіді. Продовжуйте працювати як вам зручно як вам більше подобається». Після 10 хвилин зупиніть роботу.

Оцінку за критерієм **оригінальність** проводять за шкалою від 0-5 балів відповідно до кількості однакових малюнків, які зустрічаються у досліджуваній вибірці. Чим менше повторюється малюнок тим він оригінальніший. Малюнки, які зустрічаються у 5% відсотків респондентів і більше оцінюються в 0 балів, 4,00-4,99% присвоюється 1 бал, 3,00-3,99% присвоюється 2 бали, 1,00-1,99% відповідає 4 балам. Всі інші малюнки оцінюються в 5 балів. Не зараховують малюнки, які не відповідають умовам завдання, тобто не пов'язані з фігурою тестового бланку.

Показник **гнучкості** оцінюється кількістю категорій до якої належить малюнок. Категорія як правило оцінюється за назвою (тематикою) малюнка. У деяких випадках назва і тематика можуть не співпадати.

Показник **розробленість** (ретельність) малюнка оцінюється в один бал за кожен значущу деталь. Один бал присвоюється тільки один раз за ту деталь, яка повторюється. Наприклад істотною деталлю можна вважати: штриховку малюнка, колір, якщо він виступає доповненням основної ідеї, а також можна вважати будь-яку прикрасу, якщо вона вписується у загальний сенс малюнка.

Процес дослідження ефективності впровадженої програми ми розділили на кілька етапів:

1. Збір даних (проведення діагностики).
2. Обробка отриманих даних.
3. Систематизація.

4. Інтерпретація та аналіз даних.

На першому етапі дослідження була сформована група дітей віком 13-14 років. Контрольну групу, кількістю 15 дітей, склали учні, які не планували займатися у гуртку, а експериментальну – 15 учнів, які пройшли навчання за розробленою програмою.

На початку навчання в експериментальній і контрольних групах було проведено дослідження за методикою Торренса. Вибірку контрольної групи склали діти тієї самої вікової категорії, які не планували навчатися за програмою факультативу. Для чистоти експерименту серед учнів обох груп було проведено усне опитування на рахунок навчання в художніх школах, гуртках з образотворчого мистецтва. Цей захід дозволив включити у загальні вибірки як контрольної, так і експериментальної групи однакову кількість респондентів з художньо-графічними навичками, щоб зробити вибірки більш статистично однорідними. Після обробки тесту всі отримані дані занесли у протокол дослідження для подальшого підрахунку середніх групових показників методики, які виражаються такими формулами:

$$M_{3o} = \frac{\sum M_o}{n} - \text{індекс загальногрупового показника оригінальності};$$

$$M_{3p} = \frac{\sum M_p}{n} - \text{індекс загальногрупового показника розробленості};$$

$$M_{3ш} = \frac{\sum M_{ш}}{n} - \text{загальногруповий показник швидкості};$$

$$M_{3г} = \frac{\sum M_g}{n} - \text{загальногруповий показник гнучкості};$$

$$M_o = \frac{\sum M_o}{n_r} - \text{середньоарифметичний показник оригінальності};$$

$$M_p = \frac{\sum M_p}{n_r} - \text{середньоарифметичний показник розробленості},$$

де n – кількість завдань у тесті; n_r – кількість ревалтантних завдань виконаних респондентами; $\sum$ – сума балів за відповідну категорію тесту.

У кінці навчального року після реалізації програми з арт-терапії для оцінки ефективності з експериментальною і контрольними групами респондентів за тією ж методикою Торренса було проведено дослідження. Після обробки всіх завдань тесту дані були занесені у протокол зведеної відомості для

подальшого розрахунку середніх групових показників методики (табл. 1, 2) [4].

Таблиця 1.

Протокол дослідження невербальної креативності за методикою Торренса.

Вхідна і кінцева діагностика контрольної групи

№ респондента	Часовий період діагностики	Номер завдання стимулюючого матеріалу та кількість балів за категоріями																				швидкість	гнучкість
		1		2		3		4		5		6		7		8		9		10			
		оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість		
1	В	1	3	0	2	1	2	1	3	0	2	1	2	1	3	1	2	1	2	н	н	9	7
	К	1	3	1	3	1	2	1	3	0	2	0	2	1	3	1	2	1	2	1	2	10	6
2	В	1	3	1	3	0	2	1	2	0	2	1	3	0	2	1	2	1	2	0	2	10	6
	К	1	2	1	3	1	3	0	2	0	2	1	3	0	2	1	2	1	2	1	2	10	5
3	В	2	2	1	4	1	3	1	3	1	2	0	2	1	3	0	2	н	н	н	н	8	6
	К	2	2	1	4	1	4	1	4	1	3	1	3	0	2	1	2	1	3	0	2	10	6
4	В	0	2	1	2	0	2	0	2	1	3	1	3	0	3	0	2	0	2	1	3	10	4
	К	0	2	1	2	0	2	0	2	1	3	1	3	1	3	1	3	0	2	1	3	10	5
5	В	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	1	3	1	3	0	2	1	3	1	3	10	5
	К	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	1	3	1	3	1	2	1	3	1	3	10	5
6	В	1	2	1	3	0	3	1	3	1	3	0	2	1	3	0	2	0	2	н	н	9	5
	К	1	2	1	3	1	3	1	4	0	2	1	3	1	3	0	3	н	н	н	н	8	5
7	В	1	2	1	3	0	2	1	3	1	3	0	2	1	3	1	3	1	3	1	3	10	5
	К	1	2	1	3	1	4	1	3	0	2	1	2	1	3	1	3	1	3	1	3	10	5
8	В	0	3	1	3	0	2	0	2	1	3	1	2	1	2	1	2	0	2	1	2	10	7
	К	0	3	0	3	0	2	0	2	0	2	1	3	1	2	0	2	1	3	1	3	10	8
9	В	0	2	1	3	0	2	1	3	1	2	1	3	1	2	1	3	0	3	н	н	9	4
	К	0	2	1	2	0	2	0	3	1	4	1	3	1	2	2	2	1	3	н	н	9	4
10	В	2	2	1	4	1	3	1	3	1	3	0	3	1	2	0	4	1	3	1	2	10	6
	К	2	2	1	4	1	4	1	4	1	3	1	3	0	2	1	3	1	3	1	3	10	6
11	В	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	1	3	1	2	0	3	1	3	1	2	10	7
	К	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	1	3	1	3	0	3	1	3	1	3	10	7

12	В	1	2	1	2	1	3	1	2	1	3	1	3	1	2	1	3	1	2	1	3	10	6
	К	1	2	1	3	1	4	1	4	1	4	1	3	1	2	1	3	1	2	1	3	10	6
13	В	0	2	0	2	0	2	0	2	1	3	1	3	1	3	1	2	0	3	1	3	10	6
	К	0	2	0	2	0	2	0	2	1	3	1	3	1	3	1	2	0	2	1	3	10	8
14	В	1	3	1	3	1	4	1	2	1	3	1	4	1	2	0	2	н	н	1	3	9	7
	К	1	3	1	3	1	4	0	2	1	4	1	4	1	3	0	2	0	2	1	3	10	6
15	В	2	2	1	3	1	3	0	2	0	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	3	10	7
	К	2	4	1	3	1	4	0	2	0	2	1	2	1	3	1	2	1	2	1	3	10	7
Σ	В	12	32	11	41	6	31	8	36	11	43	14	40	13	37	8	36	8	30	11	26	14	82
	К	12	35	10	42	10	40	7	45	7	35	12	39	13	39	12	36	10	35	12	36	147	85
М	В	0,8	2,13	0,7	2,73	0,4	2,06	0,5	2,40	0,7	2,86	0,93	2,66	0,9	2,46	0,51	2,40	0,5	2,50	0,7	2,16	9,6	5,4
	К	0,8	2,33	0,7	2,80	0,7	2,66	0,51	3,0	0,5	2,86	0,8	2,60	0,9	2,60	0,8	2,40	0,7	2,33	0,8	2,76	9,8	5,6

Таблиця 2.

Протокол дослідження невербальної креативності за методикою Торренса.

Вхідна і кінцева діагностика експериментальної групи

№ респондента	Часовий період діагностики	Номер завдання стимулюючого матеріалу та кількість балів за категоріями																				швидкість	гнучкість
		1		2		3		4		5		6		7		8		9		10			
		оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість	оригінальність	розробленість		
1	В	1	3	0	2	1	3	1	3	0	2	1	3	0	2	1	2	1	2	н	н	9	7
	К	1	3	1	3	1	3	1	3	0	2	1	3	0	2	1	2	1	3	1	2	10	7
2	В	1	4	1	3	0	2	1	3	0	2	1	3	0	2	1	3	0	2	1	3	10	6
	К	1	3	1	4	1	3	0	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	0	2	10	7
3	В	2	3	1	3	1	3	1	3	1	3	0	4	1	3	0	2	0	2	0	2	10	6
	К	2	4	1	3	1	4	1	3	1	4	1	4	1	3	1	3	1	3	1	3	10	8
4	В	0	2	1	3	0	2	0	2	1	2	0	3	0	2	0	2	1	2	1	3	10	4
	К	0	2	1	3	0	2	0	2	1	3	0	3	1	4	1	3	1	3	1	3	10	6
5	В	0	2	1	3	0	2	0	2	0	2	1	3	0	2	0	2	0	2	1	3	10	5
	К	0	2	0	2	0	3	1	3	0	2	1	3	1	3	1	3	1	4	1	3	10	4

6	В	1	3	1	3	0	2	1	3	0	2	0	3	0	2	0	2	0	2	1	3	10	5
	К	1	3	1	4	1	3	1	4	1	3	0	3	1	3	0	2	0	2	1	3	10	4
7	В	1	3	1	3	0	2	1	3	0	2	1	3	1	3	1	3	1	3	0	2	10	6
	К	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	10	6
8	В	0	2	1	3	0	2	0	2	0	2	0	3	1	3	1	3	1	3	н	н	9	7
	К	0	2	0	3	0	3	1	4	0	2	1	3	1	3	0	3	0	2	1	3	10	8
9	В	0	2	1	4	0	2	1	3	0	2	0	4	1	3	1	3	1	3	1	3	10	6
	К	0	2	1	3	0	2	0	3	0	2	1	3	1	3	2	3	2	4	1	4	10	4
10	В	2	3	1	4	1	3	1	3	1	3	1	4	1	3	0	3	0	2	1	3	10	6
	К	2	4	1	3	1	4	1	4	1	4	1	4	1	3	1	3	1	3	1	3	10	7
11	В	0	2	1	3	0	2	0	2	0	2	1	2	1	3	0	3	0	2	1	3	10	5
	К	1	3	0	3	0	2	0	2	0	4	1	3	1	3	0	2	0	2	1	3	10	7
12	В	1	2	1	3	1	3	1	3	1	2	1	2	1	4	1	3	1	3	1	3	10	6
	К	1	3	1	4	1	4	1	3	1	4	1	2	1	3	1	3	1	3	1	3	10	8
13	В	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	1	4	1	3	1	3	1	3	10	7
	К	1	3	0	2	0	2	0	2	0	2	0	3	1	3	1	3	1	3	1	3	10	8
14	В	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	0	3	1	3	1	3	10	7
	К	1	3	1	4	1	4	0	3	1	3	0	3	1	4	0	3	0	3	1	3	10	6
15	В	2	3	1	3	1	3	0	3	1	3	1	3	1	3	1	3	н	н	н	н	8	6
	К	2	3	1	3	1	4	0	3	1	4	1	3	11	3	1	3	1	3	1	3	10	8
Σ	В	12	49	13	41	6	36	9	40	6	34	8	36	10	38	8	39	8	34	11	34	14	82
	К	14	41	12	46	9	46	9	45	9	45	11	43	14	46	12	43	12	41	14	39	150	100
М	В	0,8	3,26	0,86	2,73	0,4	2,4	0,6	2,66	0,4	2,26	0,53	2,4	0,66	2,53	0,53	2,4	0,53	2,42	0,79	2,83	9,73	5,46
	К	0,93	2,73	0,8	3,06	0,6	3,06	0,6	3,0	0,6	3,0	0,73	2,86	0,93	3,06	0,86	2,86	0,8	2,92	0,93	3,25	10	6,6

3.2. Систематизація та обробка отриманих даних

Розрахунок основних показників методики Торранса вхідної діагностики контрольної групи учнів (рис. 3.2)

$M_{30}=0,8+0,7+0,4+0,5+0,7+0,93+0,9+0,51+0,5+0,7=6,64$ загальногруповий показник оригінальності;

$M_{3p}=2,13+2,73+2,06+2,40+2,86+2,66+2,46+2,40+2,50+2,16=24,36$ загально-груповий показник розробленості;

$M_{3ш}=9,6$ загально-груповий показник швидкості;

$M_{zg} = 5,4$ загально-груповий показник гнучкості.

Розрахунок основних показників методики Торранса кінцевої діагностики контрольної групи учнів (рис. 3.2).

$M_{zo} = 0,8 + 0,7 + 0,7 + 0,51 + 0,5 + 0,8 + 0,9 + 0,8 + 0,7 + 0,8 = 7,21$ загально-груповий показник оригінальності;

$M_{zp} = 2,33 + 2,80 + 2,66 + 3,0 + 2,33 + 2,60 + 2,60 + 2,46 + 2,33 + 2,76 = 25,87$ загально-груповий показник розробленості;

$M_{zh} = 9,8$ загально-груповий показник швидкості;

$M_{zg} = 5,6$ загально-груповий показник гнучкості.

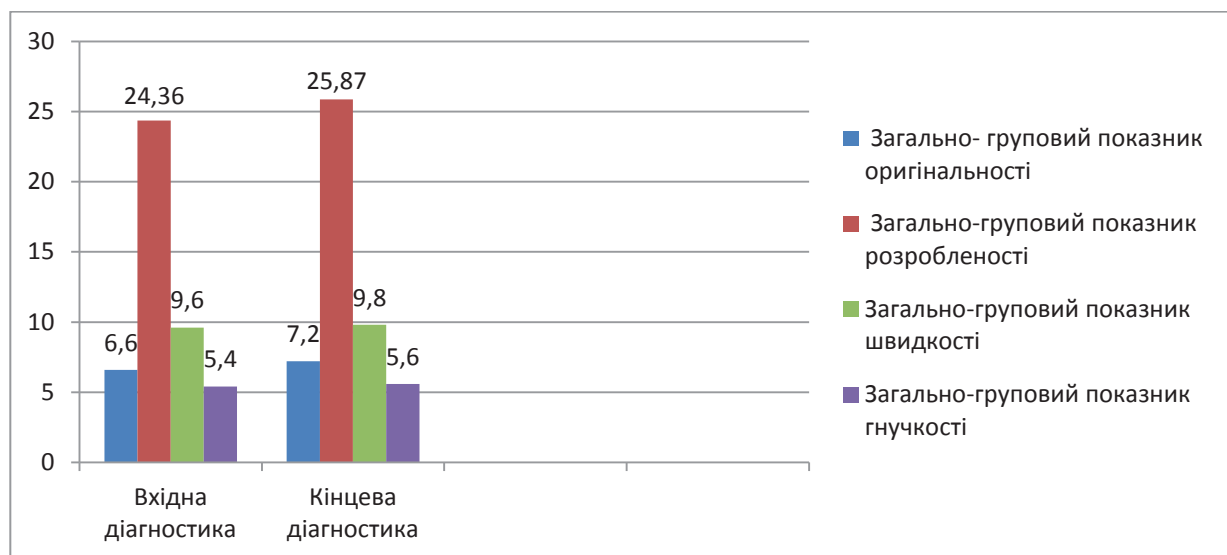

Рис. 3.2. Діагностика невербальної креативності за методикою Торранса контрольної групи учнів

Розрахунок основних показників методики Торранса вхідної діагностики експериментальної групи учнів (рис. 3.3).

$M_{zo} = 0,8 + 0,86 + 0,4 + 0,6 + 0,4 + 0,53 + 0,66 + 0,53 + 0,79 = 6,4$ загально-груповий показник оригінальності;

$M_{zp} = 3,26 + 2,73 + 2,40 + 2,66 + 2,26 + 2,40 + 2,53 + 2,40 + 2,42 + 2,83 = 25,89$ загально-груповий показник розробленості;

$M_{zh} = 9,73$ загально-груповий показник швидкості;

$M_{zg} = 5,46$ загально-груповий показник гнучкості.

Розрахунок основних показників методики Торранса кінцевої діагностики експериментальної групи учнів(рис. 3.3).

$M_{zo}=0,93+0,8+0,6+0,6+0,6+0,73+0,98+0,86+0,8+0,93=7,83$ загально-груповий показник оригінальності;

$M_{zp}=2,73+3,06+3,0+3,0+2,86+3,06+2,86+3,06+2,86+2,92+2,6=29,15$ загально-груповий показника розробленості;

$M_{zh}=10$ загально-груповий показник швидкості;

$M_{zg}=6,6$ загально-груповий показник гнучкості.

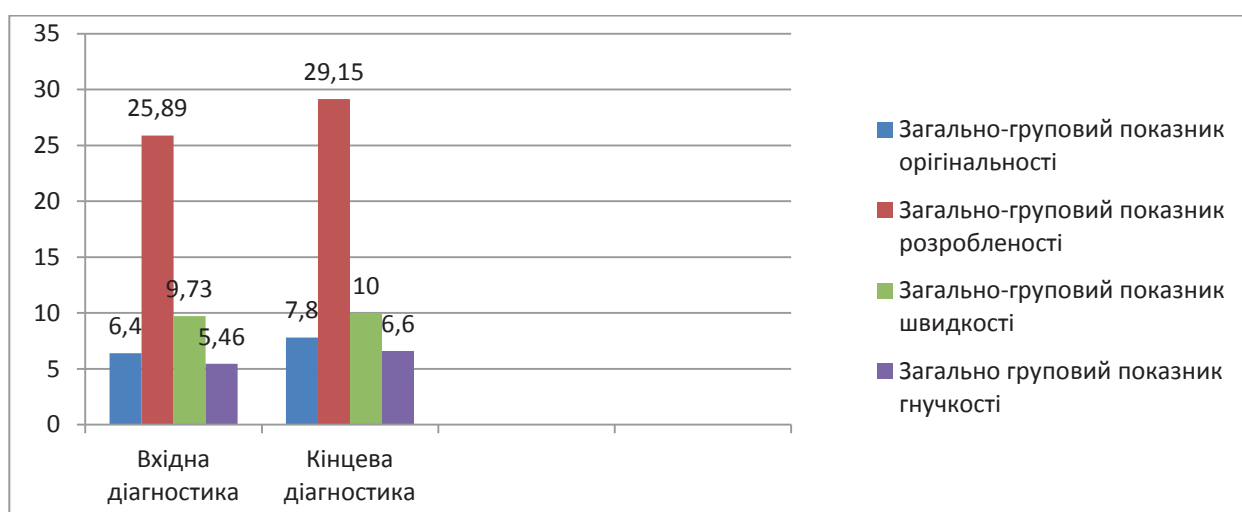

Рис. 3.3. Діагностика невербальної креативності за методикою Торранса експериментальної групи учнів

Розрахунок приросту основних показників за методикою Торанса після реалізації навчальної програми у контрольній групі учнів в порівнянні з початком навчання у відсотках (рис. 3.4).

Приріст загально-групового показника оригінальності у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{зok}\% = 100 - 6,6 \times 100 \div 7,2 = 100 - 91 = 9\%$;

Приріст загально-групового показника розробленості у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{зрк}\% = 100 - 24,36 \times 100 \div 25,87 = 100 - 94 = 6\%$;

Приріст загально-групового показника швидкості у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{зшк}\% = 100 - 9,6 \times 100 \div 9,8 = 100 - 98 = 2\%$;

Приріст загально-груповий показника гнучкості у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{згk}\% = 100 - 5,4 \times 100 \div 5,6 = 100 - 96 = 4\%$.

Розрахунок приросту основних показників за методикою Торранса після реалізації навчальної програми у експериментальній групі учнів в порівнянні з початком навчання у відсотках (рис. 3.4).

Приріст загально-групового показника оригінальності у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{30k}\% = 100 - 6,4 \times 100 \div 7,83 = 100 - 82 = 18\%$;

Приріст загально-групового показника розробленості у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{3rk}\% = 100 - 25,89 \times 100 \div 29,15 = 100 - 89 = 11\%$;

Приріст загально-групового показника швидкості у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{3шк}\% = 100 - 9,73 \times 100 \div 10 = 100 - 97 = 3\%$;

Приріст загально-груповий показника гнучкості у відсотковому відношенні склав: $100\% - M_{3гк}\% = 100 - 5,46 \times 100 \div 6,6 = 100 - 83 = 17\%$.

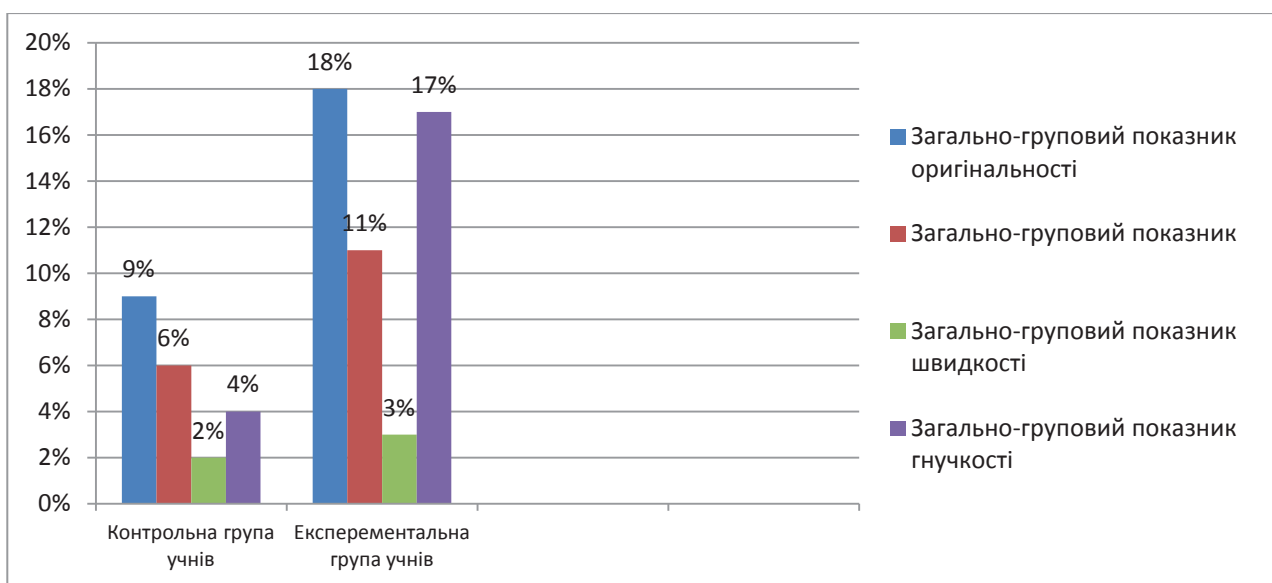

Рис. 3.4. Порівняння приросту показників невербальної креативності за методикою Торранса в контрольній і експериментальних групах після реалізації програми.

3.3. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

У результаті проведеної діагностики невербальної креативності за методикою Торранса порівнявши основні показники вхідних діагностик у контрольній і експериментальній групі значення отриманих даних відрізняються між собою в межах статистичної похибки, що дозволяє вважати данні вибірки однорідними [24, 35]. Також у контрольній і експериментальній групах було відмічено збільшення всіх показників методики при кінцевій

діагностиці. Це свідчить що традиційне навчання теж сприяє розвитку творчих здібностей. Слід зазначити, що приріст головних показників методики Торранса в експериментальній групі значно вищий у процентному співвідношенні між вхідною і кінцевою діагностикою у порівнянні з контрольною вибіркою учнів. Це свідчить про те, що спеціально організоване навчання у експериментальній групі сприяє розвитку творчих здібностей у більшій мірі ніж звичайне навчання.

Детальний аналіз групових показників невербальної креативності після реалізації навчальної програми показав, що найбільше зростання виявлено за груповим показником оригінальності $18-9=9\%$, що свідчить про те, що малюнки учнів експериментальної групи стали більш оригінальні в порівнянні з контрольною групою учнів. Даний показник характеризує здатність генерувати нові нетривіальні ідеї. Також спостерігається зростання групового показника розробленості в експериментальній групі. У порівнянні з контрольною групою він склав $11-6=5\%$. Це свідчить про те, що малюнки учнів експериментальної групи стали більш деталізовані. Як правило деталізовані малюнки зустрічаються у респондентів, які мають технічні здібності.

Груповий показник швидкості в експериментальній групі показав не значне зростання $3-2=1\%$. Цей показник на пряму пов'язаний з продуктивністю діяльності, тобто генерування різних ідей за одиницю часу. Він залежить від багатьох причин: навичок самоорганізації, загальної інформованості, типу нервової системи учнів, академічної успішності.

Показник розробленості в одних умовах може бути позитивним явищем, коли потрібне неквапливе розроблене у деталях рішення, так і негативним явищем, коли вирішення проблеми обмежене часовими рамками. Можливо зробити припущення, що респонденти експериментальної групи скоріш за все стали краще організовувати власну діяльність.

Також відмічено зростання у груповому показнику гнучкості в експериментальній групі, який склав $17-4=13\%$. Це свідчить про те, що учні у своїх роботах використовують більше різних ідей і стратегій, вони мають більший інтелектуальний потенціал і інформованість та мотивацію в порівнянні з контрольною групою.

ВИСНОВОК

У результаті написання магістерської роботи на основі аналізу літературних джерел можна зробити такі висновки:

1. Творчі здібності вивчалися і досі вивчаються педагогами, психологами і філософами. Феномен творчості досліджувався вченими в рамках тих наукових шкіл до яких вони себе відносили. Кожна наукова школа висуває власне концептуальне бачення і відповідну методологію вивчення цього явища.

2. Дитяча художня творчість має свої особливості у порівнянні з іншими видами творчості та творчістю дорослих. У дітей відсутній життєвий досвід, тому розширюючи його ми стимулюємо їх творчий потенціал. Творчий потенціал дитини може розкриватися тільки в діяльності.

3. Художня творчість базується на індивідуальних і колективних підсвідомих процесах психіки дитини. Гармонізуючи підсвідомі процеси ми можемо стимулювати художню творчість.

У магістерській роботі на основі ретроспективного аналізу літератури обґрунтовано доцільність використання засобів арт-терапії для розвитку творчих здібностей учнів.

1. Розмежовано поняття арт-терапія – напрямок психотерапії для лікування і корекції та арт-педагогіка, як педагогічний напрямок арт-терапії, де арт-терапевтичні техніки використовуються в якості інструменту для розвитку і навчання учнів.

2. Теоретично обґрунтовано використання народних розписів для інтеграції арт-терапевтичних технік. В основу була покладена теорія К.Г. Юнга про колективне несвідоме і архетип та сучасні дослідження українських архетипів вітчизняними авторами: М.М. Міщенко, Н.М.Ковтун, Н.В. Медведьова.

У практичній частині представлено розробку навчальної програми та методичного забезпечення гуртка «Традиційний український розпис». Після реалізації програми було проведено дослідження ефективності її реалізації за методикою Торренса для діагностики невербальної креативності. У результаті встановлено:

1. Відсотковий приріст групових показників, таких як швидкість, гнучкість, оригінальність у контрольній групі учнів у кінці навчального року показав незначне зростання у порівнянні з початком навчального року. Це свідчить про те, що традиційне навчання теж сприяє розвитку творчих здібностей у деякій мірі.

2. В експериментальній групі за аналогічними показниками було відмічено більшу динаміку зростання у відсотках за аналогічний період навчання. Приріст групових показників в експериментальній групі, у порівнянні з контрольною, збільшився на кінець навчання за такими показниками: швидкість – на 1%, гнучкість – на 17%, оригінальність – на 9%.

3. Аналіз показників методики Тореннса свідчить про те, що в експериментальній групі учні у своїх малюнках стали використовувати більше різних тем, також вони стали більш оригінальними у порівнянні з контрольною групою, хоча груповий показник швидкості показав незначне зростання.

Таким чином, у результаті проведеного педагогічного експерименту, підтверджено висунуту нами гіпотеза про те, що спеціально організоване навчання з використанням арт-терапевтичних засобів сприяє кращому розвитку творчих здібностей дітей, ніж там де таке навчання відсутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1993. 272 с.
2. Антонюк Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. *Шкільна бібліотека*. 2016. №5. 41 с.
3. Біла І.М. Психологія дитячої творчості. Київ: Фенікс. 2014. 137 с.
4. Бойбіна Ю.В., Гончарова С.В. Обліково-звітна документація шкільного психолога. Харків: Видавнича група «Основа», 2009. 216 с.
5. Вознесенська О.Л., Мова Л.В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. Київ: Шкільний світ, 2007. 120 с.
6. Гарькава Т.А. Петриківський декоративний розпис: Підручник за наук. ред. проф. Є. А. Антоновича. Дніпро: ЛПРА, 2017. 220 с.
7. Гнатюк М.В. Традиції яворівської школи художніх ремесел і актуальні питання мистецької освіти: Вікова спадщина українського народу: регіональний аспект: зб. наук. ст. Львів: СПОЛОМ, 2019. 320 с.
8. Гулей О.В. Декоративно-прикладне мистецтво: Навчальний посібник. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. 152 с.
9. Жеплинський Б., Ковальчук Д., Ковальчук М. Вікова спадщина Українського народу / Регіональний аспект: «Відродимо Яворівську забавку»: Збірник наукових статей. Львів: СПОЛОМ, 2019. 146 с.
10. Ільченко І.С. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів: Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.
11. Карпенко Н.А. Психологія творчості: навчальний посібник: Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
12. Касен Г.А., Айтбаева А.Б. Арт-педагогіка і арт-терапія в інклюзивній освіті: навч. посібн. Харків, 2019. 184 с.
13. Жеплинський Б., Ковальчук Д., Ковальчук М. Відродимо яворівську забавку! Народознавчі зошити. Львів, 2016. № 6 (132).
14. Ковтун Н.М. Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя. Монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка,

2019. 182 с.

15. Колпакчи О.С. Арт-терапія курс лекцій: Навч.-метод. посібн., Бердянськ. держ. пед. ун-т: Київ: Центр учбової літератури, 2018. 287 с.

16. Костю С.Й. Психологія творчості: Курс лекцій з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 053 «Психологія», Мукачево: МДУ, 2018. 46 с.

17. Копитін А.І. Керівництво з групової арт-терапії: Психологічний практикум. Харків: ХНУ, 2003. 320 с.

18. Кривопишина О.А. Психологія творчості. Суми: Вид-во СумДУ, 2009. 81 с.

19. Кузан Н., Белова З. Методика навчання школярів виготовленню української народної іграшки: [метод. посібн.]. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. 84 с.

20. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять. Київ: Просвіта, 2003. 256 с.

21. Лемешко Т. «50 технік МАК на усі випадки життя». Київ: Освіта України, 2017. 62 с.

22. Масол Л.М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: метод. посібник. Харків, 2015. 178 с.

23. Міщенко М.М. Український національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомлення національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна* №1130. Серія «Філософія. Філософські перипетії». 2014. Вип. 51. С. 90.

24. Москальова А.С., Москальов М.В. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі: Навчальний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації системи післядипломної педагогічної освіти. Київ, 2014. 360 с.

25. Рудницька О.П. Педагогіка загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2005. 360 с.

26. Романець В.А., Психологія творчості: навч. посібник. 3-тє вид. Київ: Либідь, 2004. 288 с.
27. Склітовська Т.Л. Упорядкування та художнє оформлення: Українська народна іграшка. Комплект листівок. Київ: Мистецтво, 1965.
28. Полторак Л.Ю. Сутність арт-терапії: аналіз сучасних підходів: *Наукові праці: Педагогіка*. 2014. Вип. 233, Том 245. С. 89-91.
29. Тадеуш О.М. Арт-педагогіка як поліфункціональна технологія навчання, виховання та розвитку особистості. *Наукові записки: серія педагогічні науки*. 2018. Вип. 170. С. 118-122.
30. Тараріна Е.В. Практикум з арт-терапії в роботі з дітьми: науково-методичний посібник 2-е вид., доп. Київ: АСТАМИР-В, 2019. 256 с.
31. Тараріна Е.В. Арт-кухня: чарівні рецепти: науково-методичний посібник. Київ: АСТАМИР-В, 2020. 224 с.
32. Туриніна О.Л. Психологія творчості: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2007. 160 с.
33. Фалько Н.М., Гармаш Д.І., Браславська Л.В. Мандала як засіб арт-терапії. *Науковий вісник Херсонського державного університету: серія психологічні науки*. 2017. Вип. 2., Том 3. С. 32-36.
34. Федій. О.А. Естототерапія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
35. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.
36. Черножук Ю.Г. Психологія творчості: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Одеса: Державний заклад ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2010. 182 с.
37. Howieson N. A longitudinal study of creativity 1965-1975. *Journal of Creative Behavior*. 1981. № 15. P. 117-134.

Електронні ресурси

38. Медведєва Н.В. Теорія архетипів К.Г. Юнга та дослідження творчого сприймання. Symbolican archetypes in culture and social relations: material softhe

IV international scientific conference on March 5-6, 2014. Prague: Vedeckovy davatelske centrum «Sociosfera-CZ». С. 21-30. URL: [http://lib.iitta.gov.ua/7567/1/K-03.05.14-](http://lib.iitta.gov.ua/7567/1/K-03.05.14-Medvedeva%20N.V%D0%AE%D0%BD%D0%B3.pdf)

[Medvedeva%20N.V%D0%AE%D0%BD%D0%B3.pdf](http://lib.iitta.gov.ua/7567/1/K-03.05.14-Medvedeva%20N.V%D0%AE%D0%BD%D0%B3.pdf).

39. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/post/samchikivskiy-rozpis-vchimo-ditey-azam-kompozici-ta-koloristiki>

40. Традиція декоративного розпису села Самчики. Облікова картка елементи нематеріальної культурної спадщини України.

41. Хмельниччина туристична. Самчики. Самчиківський розпис. URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/tradicia-dekorativnogo-rozpisu-sela-samciki>

42. Ольга Машевська. Самчиківський розпис. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dF2rGqoZyXs>.

43. Походження Самчиківського розпису, його сучасний стан та символіка. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/pohodzhennya-samchykivskoho-rozpysu-joho-suchasnyj-stand-ta-symvolika/>

44. Оберіг – «Яворівська забавка» URL: <http://www.silskivisti.kiev.ua/18584/index.phpn=7580>

45. Карти Проппа: ефективний інструмент для розвитку зв'язного мовлення і творчого мислення. <https://vseosvita.ua/news/karty-proppa-efektyvnyi-instrument-dlia-rozvytku-zv'язnoho-movlennia-i-tvorchoho-myslennia-4913.html>